

Vaasan yliopisto
UNIVERSITY OF VAASA

Ilona Nummi

**Vaasan urbanisaatio Susanna Alakosken
romaanissa Pumpulienkeli**

Johtamisen akateeminen yksikkö
Aluetieteen pro gradu -tutkielma
Hallintotieteet

Vaasa 2022

VAASAN YLIOPISTO**Akateeminen yksikkö**

Tekijä:	Ilona Nummi	
Tutkielman nimi:	Vaasan urbanisaatio Susanna Alakosken romaanissa Pumpulienkeli	
Tutkinto:	Hallintotieteiden maisteri	
Oppiaine:	Aluetiede	
Työn ohjaaja:	Ilkka Luoto	
Valmistumisvuosi:	2022	Sivumäärä: 63

TIIVISTELMÄ:

Tutkielman aiheena on Vaasan urbanisaatio Susanna Alakosken romaanissa Pumpulienkeli. Tutkimus kuuluu kirjallisen maantieteen alaan, joka on kirjallisuuden ja maantieteen risteymä. Kirjallinen maantiede tutkii maantieteellisiä aiheita kirjallisen aineiston avulla. Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten romaani vangitsee urbanisaation piirteitä ja voiko kirjallisuutta hyödyntää nykypäivän kaupunkikehittämisessä. Tutkimuksessa on käytetty lähilukumenetelmää, joka mahdollistaa aineiston tarkan ja syvälle paneutuvan tutkimisen. Lähiluvun avulla pyrin löytämään urbanisaation piirteitä niin suoraan kuin epäsuoraankin romaanin sivuilta. Kirjailija on todennut tavoitteekseen kuvata tavallisten ihmisten arkea yhteiskunnan myllerryksessä. Mielestäni kirjailija on onnistunut tavoitteessaan. Lisäksi kirjailija on onnistunut vangitsemaan urbanisoitumisen vaikutuksia ihmisten elämässä monesta eri näkökulmasta. Romaanissa näkyy urbanisaation vaikutukset niin maaseudun elämään, työväen arkeen kuin urbanisaatiota eteenpäin vieviin tekijöihin. Päähenkilön Hildan ja hänen lähipiirinsä kautta romaani kuvaa esimerkiksi sitä, kuinka epäluuloisesti maalla suhtaudutaan teollistumiseen ja kuinka urbanisaatioon liittyvä väestönkasvu ja maailmalta tulevat vaikutteet ovat vaikuttaneet kaupunkiasumiseen. Carl Axel Setterbergin ja August Alexander Levónin ajatuksiin sukeltamalla romaani kuvaa myös, miten yksittäisillä ihmisillä on ollut vaikutusta kaupungin urbanisaatioon. Johtopäätöksenä voin todeta, että romaani on onnistunut tavoittamaan sellaisia urbanisaation piirteitä kuin väestönkasvu, teollistumisen moninaiset vaikutukset, globaalien vaikutteiden kuten nautintoaineiden ja muodin arkipäiväistyminen sekä muuttuvan yhteiskunnan jälki yksittäisen ihmisen arkeen. Kirjallisen maantieteen ja kirjallisuuden hyödyntäminen kaupunkikehittämisessä on nähdäkseni haasteellista, mutta mahdollista. Kirjallisuus voi antaa hedelmällisiä ideoita tai vahvistaa vanhoja tarinoita, joiden kautta kaupunkia on mahdollista kehittää. Konkreettisiin tekoihin voi olla pitkä matka, mutta esimerkiksi kirjallisuusturismin avulla kaupungit voivat houkuttaa uusia kävijöitä tai jopa uusia asukkaita. Kirjallisuudella voidaan sykehdyttää ja elävöittää historiaa tavalla, johon historiantutkimus ei kykene. Tämän vuoksi kirjallisuudella pystytään herättelemään ihmisten kiinnostusta niin itselleen tuntemattomien paikkojen kuin tuttujen ja läheisten paikkojen historiaan. Kiinnostuksen kautta voidaan herättää myös innostusta vaikuttaa ja osallistua oman kotikaupunkinsa kehittämiseen.

AVAINSANAT: kirjallinen maantiede, urbanisaatio, teollistuminen, representaatio

Sisällys

1	Johdanto	5
1.1	Tutkimusaineiston ja -menetelmän esittely	5
1.2	Tutkimuskysymykset ja teoreettinen viitekehys	7
2	Kirjallinen maantiede	9
2.1	Kahden tieteenalan kohtaaminen	9
2.2	Tekstin maantiede	13
2.2.1	Representaatiot	14
2.2.2	Teksti maantieteellisenä ja sosiaalisena tapahtumana	14
2.2.3	Primaarinen ja sekundaarinen maailma kohtaavat	16
3	Vaasan urbanisaatio historiantutkimuksessa	19
3.1	Vaasan kaupunki	20
3.2	Vanhan Vaasan palo	21
3.3	Teollistuminen	23
3.3.1	Teollinen vallankumous Vaasassa	23
3.3.2	Elintaso nousee	24
3.3.3	Tehdasteollisuus	25
3.4	Väestönkasvu	27
3.5	Teollistuvan kaupungin haasteet	29
4	Tutkimusmenetelmänä lähiluku	31
4.1	Aineiston lukeminen	32
4.1.1	Ensimmäinen lukukerta	32
4.1.2	Toinen lukukerta	34
4.1.3	Muut lukukerrat	35
4.2	Analyysin tekeminen	35
5	<i>Pumpulienkeli</i> : aineiston esittely	37
5.1	Aineiston valinta	37
5.2	Tarina	38
5.3	Rakenne	40

6	Analyysi	43
6.1	Ihana ristiriitainen Vaasa	43
6.2	Kun Vaasa palaa	45
6.3	Teollistuminen	47
6.4	Loputonta työntekoa	48
6.5	Tulevaisuus on täällä	50
6.6	Pohdintaa	51
7	Johtopäätökset	53
	Lähteet	56
	Liitteet	62
	Liite 1. Aineistoesimerkit: Alakoski, S. (2021). <i>Pumpulienkeli</i> . WSOY.	62

1 Johdanto

Pro gradu -tutkielmani aiheena on Vaasan urbanisaatio Vanhan Vaasan palon jälkeen Susanna Alakosken romaanissa *Pumpulienkeli* (2021). Tarkoitukseni on tarkastella, miten romaanissa kuvataan Vaasan urbanisaatiota ja miten kirjallisuutta voidaan hyödyntää nykypäivän kaupunkikehittämisessä.

Tutkielma kuuluu kirjallisen maantieteen tutkimusalaan, joka on kahden erilaisen tieteenalan yhdistymä. Kirjallinen maantiede hyödyntää kirjallisuutta maantieteellisten ilmiöiden tutkimisessa. Tässä tutkielmassa maantieteellisenä tutkittavana ilmiönä on urbanisaatio, jota tarkastelen kaunokirjallisuuden kautta lähilukumenetelmää apuna käyttäen. Tutkimuksen aiheena on Vaasan urbanisaatio. Tarkasteltava ajanjakso ulottuu 1850-luvulta 1950-luvulle romaanin aikajännettä mukailten.

Tutkielma jakautuu kuuteen lukuun. Teoriaosassa käyn läpi kirjallisen maantieteen tutkimusalaan. Tämän jälkeen tutkin Vaasan urbanisaatioon liittyvää historiantutkimusta sekä käsittelen urbanisaatioon liittyvää teoriaa. Seuraavaksi esittelen käytetyt tutkimusmenetelmät ja kerron tutkimusprosessista. Aineistoesittelyssä käyn läpi aineistoromaania, minkä jälkeen pohdin Vaasan urbanisaatiota aineistoanalyysin muodossa. Lopuksi koan yhteen tutkimustulokset ja pohdinnat.

1.1 Tutkimusaineiston ja -menetelmän esittely

Tutkimusaineistona on Susanna Alakosken romaani *Pumpulienkeli*, jonka valitsin aineistoksi erityisesti sen ajankohtaisuuden, paikallisuuden ja mielenkiintoisen historiallisen asetelman vuoksi. *Pumpulienkelissä* paikka on olennaista – ainakin vaasalaisille. Knuutilan (2006, s. 8) mukaan tekstit, jotka tuottavat mennyttä paikallisuutta, voivat koskettaa ketä tahansa lukijaa, mutta erityistä kiinnostusta ja mielekkyyttä herättääkseen ne edellyttävät lukijalta osallisuutta kyseiseen paikkaan. On tosiaan kutkuttavaa lukea tarinaa, joka sijoittuu omaan kotikaupunkiin jopa 170 vuotta ajassa taaksepäin, ja kulkea samoja

katuja pitkin kuin tarinan päähenkilöt. Romaanin ilmestyminen oli vaasalaisille iso juttu. Kun romaanin alkuteos *Bomullsängeln* ilmestyi elokuussa vuonna 2019, romaaniin pohjautuva näytelmä sai ensi-iltansa Wasa Teaterissa jo saman vuoden marraskuussa (Grönroos, 2019).

Pumpulienkeli on vaasalaisille hetki tulla näkyväksi, tuoda esiin Vaasan historiaa ja juhlistaa vaasalaista yrittäjyyttä. Vaikka tarinassa kuvataan myös kaupungissa koettuja vaikeuksia, ilo ja ylpeys nousevat lopulta enemmän esiin. Tarinan päähenkilö Hilda on ylpeä saadessaan työskennellä puuvillatehtaassa ja olla vaasalainen. Hänelle on tärkeää kokea olevansa osa kaupunkia ja yhteisöä.

Romaanissa on näkyvissä monia suuria teemoja. Moni teema näyttäytyy vastakkainasettelun kautta, esimerkiksi talonpoikaissäädyllyiset ja kaupunkilaiset, punaiset ja valkoiset, köyhät ja herrasväki, naisten ja miesten asema. Tämän tutkielman kannalta kiinnostavin teema on Vaasan uudelleenrakentaminen ja urbanisaatio vuonna 1852 sattuneen Vanhan Vaasan palon jälkeen. Kaupunki päädyttiin rakentamaan uudelleen uuteen paikkaan, noin seitsemän kilometrin päähän rannikolle (Kallenautio, 2006, s. 22, 35). Uuden kaupungin arkkitehtinä toimi Carl Axel Setterberg ja kaupunkioikeudet siirrettiin uudelle paikalle vuonna 1862 (ks. Vaasa, 2021). Samaan aikaan maailmalla ja Suomessa oli alkanut toinen teollinen vallankumous (Jones, 2012, s. 93), joka näkyi myös Vaasassa uusien teollisuuslaitosten perustamisessa ja painopisteen muuttuessa maatalouselämästä kohti teollistuvaa yhteiskuntaa.

Urbanisaation ja teollistumisen teemat ovat romaanissa vahvasti läsnä. Grönroos (2019) kuvailee artikkelissaan romaanin pohjalta tehtyä näytelmää suureksi kollektiiviseksi tarinaksi ”1900-luvun ensipuoliskolta ajalta, jolloin talonpoikaiselämä kohtasi teollistuvan maailman”. Samaa voisi sanoa itse romaanista. Reikko (2021) kirjoittaa, että romaani on saanut Ruotsissa kiitosta siitä, että se on valottanut ruotsalaisille Suomen historiaa ja kehitystä teollisuusmaaksi.

Tutkimusmenetelmänä käytän lähilukua, joka on tietoista ja järjestelmällistä lukemista, jolla pyritään ymmärtämään tekstin syvällisempiä merkityksiä (Brummet, 2019, s. 2). Lähilukemiseen kuuluvat toistuvat lukukerrat, muistiinpanojen tekeminen ja tulkintojen muodostaminen tekstin pohjalta. Hyödynnän lisäksi kirjallisuudentutkimuksen periaatteita ja käsitteitä, mutta lähestymistapani on silti ennen kaikkea maantieteellinen. Aineistoanalyysini ei siis noudata kaikkia kirjallisuusanalyysin ohjeita, vaan olen poiminut tähän tutkielmaan ja näkökulmaan sopivimmat työkalut.

1.2 Tutkimuskysymykset ja teoreettinen viitekehys

Tutkielmani keskittyy *Pumpulienkeli*-romaanin kautta esitettyyn Vaasan urbanisaatioon. Tutkimuskysymyksiä ovat:

1. Miten Vaasan urbanisaatio kuvataan Susanna Alakosken romaanissa *Pumpulienkeli*?
2. Millaisia urbanisaation piirteitä romaani tavoittaa?
3. Voidaanko kirjallista maantiedettä hyödyntää nykyajan kaupunkikehittämisessä?

Tutkielman keskeisiä käsitteitä ovat kirjallinen maantiede ja urbanisaatio. Muita tarpeellisia käsitteitä ovat teollistuminen, representaatio sekä teksti maantieteellisenä tapahtumana.

Kirjallinen maantiede on tieteenala, joka hyödyntää kaunokirjallista aineistoa maantieteellisten ilmiöiden tutkimisessa. Tässä tutkielmassa avaan kirjallisen maantieteen perusluonteeseen kuuluvaa kahden tieteenalan kohtaamista. Hones (2018, s. 146) kirjoittaa kirjallisen maantieteen kaksoispoikkitieteellisyydestä, Peraldo (2016, s. 1) kahden tilan tieteen tapaamisesta ja Ridanpää (2012, s. 190–191) kirjallisen maantieteen kaksisuuntaisesta tutkimusasetelmasta. Kirjallisen maantieteen painopiste näyttää olevan riippuvainen tutkijan omasta taustasta ja asiantuntijuudesta.

Lisäksi käsittelen tekstin maantieteellistä kontekstia. Teksti maantieteellisenä tapahtumana viittaa tekstin kontekstiin, johon kuuluvat muun muassa lukija, kirjoittaja, ympäristö ja aika. Honesin (2008, s. 1301) mukaan tekstin tapahtuminen alkaa siitä hetkestä, kun lukija ottaa tekstin käsittelyynsä. Hän kutsuu lukijan ja kirjoittajan yhteistä kokemusta tekstin äärellä tekstiin pohjautuvaksi tilalliseksi vuorovaikutukseksi ja maantieteelliseksi tapahtumaksi.

Tutkielmassa tarkastellaan Vaasan urbanisaatiota. Jones (2012, s. 115) viittaa urbanisaatiolla siihen, kun kaupunki kasvaa yhä useampien ihmisten muuttaessa sinne. Urbanisaatiosta käytetään myös termiä kaupungistuminen.

Vaasan urbanisaatioon Vanhan Vaasan palon jälkeen liittyy olennaisesti teollistuminen. 1800-luvun puolivälin tienoilla maailmalla alkoi toinen teollinen vallankumous, jolloin teollistuminen lähti leviämään uusille alueille Euroopassa (Jones, 2012, s. 93). Teollistuminen näkyi myös Vaasassa, kun uusia teollisuuslaitoksia alettiin perustaa ja ihmisiä alkoi virrata kaupunkiin työn perässä.

Representaation käsitteelle on eri tieteenaloilla erilaisia määritelmiä, mutta tämän tutkielman kannalta oleellinen on kirjallisuudentutkimuksen esittämä määritelmä. Kirjallisuudentutkimuksessa representaatiolla tarkoitetaan jonkin alkuperäisen toistamista tai esittämistä (Tieteen termipankki, 2021). Representaation käsite on tärkeä, sillä etenkin fiktiivisissä teksteissä kuvatut asiat, henkilöt, paikat ja tapahtumat ovat aina representaatioita jostakin. Representaation käsitteen rinnalle on noussut käsite enemmän-kuin-representaatio (*more-than-representational*), jonka pohjimmaisena ajatuksena on nähdä tila elävänä eikä staattisena (Luchetta & Ridanpää, 2019). Enemmän-kuin-representaation käsitettä on hyödynnetty laajalti kirjallisessa maantieteessä (ks. Luchetta & Ridanpää, 2019).

2 Kirjallinen maantiede

”la littérature est la forme artistique d'une géographie expérimentale”

(Rosemberg, 2007, s. 273)

Tutkielman teoreettinen viitekehys muodostuu kirjallisesta maantieteestä. Kirjalliselle maantieteelle löytyy monia määritelmiä, joita kaikkia yhdistää maantieteellisten ilmiöiden tutkiminen kaunokirjallisuuden avulla. Kenties taiteellisimman määritelmän antaa Rosemberg, jonka sitaatti yllä tarkoittaa, että kirjallisuus on kokeellisen maantieteen taiteellinen muoto. Noble ja Dhussa (Ridanpää, 2012, s. 189) määrittelevät kirjallisen maantieteen olevan kirjallisuuden tutkimusta maantieteellisten käsitteiden, kuten tilan, paikan tai alueen kautta. Ridanpään (2012, s. 189) määritelmän mukaan kirjallinen maantiede on kaunokirjallisen aineiston ja maantieteellisen näkökulman yhdistelmä, joka tutkii ihmisen toimintaa, yhteisöjä ja sosiaalisia verkostoja tilan näkökulmasta. Peraldo (2016, s. 1) puolestaan kutsuu kirjallista maantiedettä kahden tilan tieteen tapaamiseksi ja toteaa, että kirjallisuus toimii ideaalisena tutkimuskenttänä maantieteelle.

Honesin (2018, s. 146) mielestä kirjallisessa maantieteessä erityistä on sen ”kaksois-poikkitieteellisyys”: kirjallisen maantieteen kirjallisuudella viitataan sekä kirjallisiin teksteihin että kirjallisuudentutkimukseen ja vastaavasti maantieteellä viitataan todelliseen ja kuviteltuun maantieteeseen sekä ihmismaantieteeseen tieteellisenä tutkimusalana. Seuraavaksi tutustun kirjallisen maantieteen poikkitieteellisyyteen tarkemmin.

2.1 Kahden tieteenalan kohtaaminen

Kirjallinen maantiede on nimensä mukaisesti kahden tieteenalan risteys. Ridanpään (2012, s. 189) mukaan kirjallisuus maantieteellisen tutkimuksen kohteena helposti kummastuttaa, sillä maantiede on lähtöisin luonnontieteestä. Hän pohtii kummastelun syyksi sitä, että maantiede on perinteisesti tutkinut luontoa ja maastoa eikä fyysisen luonnon kartoittamiseen tarvita kaunokirjallisuutta. Ridanpää (2012, s. 190) kuitenkin mainitsee,

että maantiede ei ole koskaan ollut puhtaasti luonnontiedettä tai yhteiskuntatiedettä, joten maantieteessä on hyvin voitu hyödyntää taiteellista aineistoa. Sharpin (2000, s. 327) mukaan erityisesti alue- ja ihmismaantieteilijät ovat olleet innokkaita kaunokirjallisten aineistojen hyödyntäjiä. Sharp toteaa vielä, että kirjallisuutta on käytetty elävöittämään akateemisia tekstejä, sillä kaunokirjalliset otteet ovat onnistuneet loihtimaan esimerkiksi paikan tunnusta elävämpiä kuvauksia kuin puolestaan akateemiset tekstit. Monille maantieteilijöille kirjallisuus on kuitenkin toiminut vain taustatukena muulle aineistolle, jolloin siitä on tullut toissijainen tietolähde (Sharp, 2000, s. 338). Kirjallisuutta voidaan käyttää myös ensisijaisena aineistona.

Ridanpään (2012, s. 190–191) mukaan kirjallisen maantieteen tutkimusasetelmaa voidaan lähestyä kahdesta eri näkökulmasta: Ensinnäkin kirjallisuus voi toimia tutkimusaineistona, jota tutkitaan maantieteen yleisten käsitteiden avulla. Toisin päin aseteltuna maantieteen perinteistä tutkimuskenttää, fyysistä maailmaa, voidaan tutkia kirjallisuudentutkimuksen periaatteita käyttäen. Ridanpää kuitenkin painottaa, että kirjallinen maantiede ei tutki itse kirjallisuutta vaan kirjallisuuden kautta rakentuvia alueellisia, paikallisia ja tilallisia merkityksiä. Tässä tutkielmassa lähestyn kaunokirjallista aineistoa maantieteestä ja aluetieteestä käsin, mutta hyödynnän aineistoanalyysissä kirjallisuudentutkimuksen periaatteita.

Miten kirjallisuutta alettiin hyödyntää maantieteellisessä tutkimuksessa? Ridanpää (2012, s. 189) kirjoittaa, että kirjallisella maantieteellä on jo pitkä historia. Ridanpää (2011, s. 336–337) kertoo, että monet pitävät William Sharpin teosta *Literary Geography* (1907) kirjallisuuden maantieteellisen tutkimuksen alkuna. Hän kuitenkin jatkaa, että maantieteen perustajana pidetty Alexander von Humboldt yhdisti paikan esteettisyyden luonnontieteellisiin havaintoihin jo 1800-luvun puolivälissä. Varsinaiseksi omaksi tutkimusalueeksi kirjallinen maantiede muodostui Ridanpään (2012, s. 191) mukaan vasta 1960-luvulla. Marc Brosseau (ks. Ridanpää 2012, s. 191; Ridanpää 2011, s. 336) jakaa kirjallisen maantieteen vaiheet aluemaantieteelliseen, humanistiseen ja yhteiskunta-

kriittiseen tutkimustraditioon. Ridanpää (2011, s. 359) huomauttaa kuitenkin, että erilaiset tutkimustraditiot elävät päällekkäin tuoden erilaisia näkökulmia kirjallisen maantieteen tutkimukseen.

Aluemaantieteellinen tutkimus käynnisti kirjallisen maantieteen suosion 1960-luvulla, kun regionalistinen kirjallisuuden tapa innoitti maantieteilijät kirjallisuuden pariin (Ridanpää, 2011, s. 337). Lähestymistavan päämääränä oli alueisiin liittyvien faktojen löytäminen fiktiosta eikä se ottanut huomioon kaunokirjallisuuden fiktiivisiä ja taiteellisia piirteitä (Ridanpää, 2011, s. 337–338). Nämä vaatimukset ovatkin aluemaantieteellisen tradition kompastuskiviä. Kuten tulen myöhemmin toteamaan, faktan ja fiktion käsitteet eivät ole aivan yksiselitteisiä. Fyysisen maailman ja kirjallisen maailman välisen suhteen ymmärtäminen on kuitenkin tärkeä osa kirjallista maantiedettä.

Aluemaantieteellisen tutkimuksen rinnalle nousi humanistinen lähestymistapa. Humanistinen tutkimustraditio painotti subjektiivisuutta sekä ihmisen ja paikan välistä suhdetta (ks. Ridanpää, 2012, s. 192–194). Ridanpää (2011, s. 341) kertoo, että humanistista maantiedettä alettiin kuitenkin kritisoimaan 1980-luvulla sen naiivin subjektivismin vuoksi. Tutkimusasetelma paikan subjektiivisuudesta kiinnosti yhä, mutta se nähtiin tutkimuksellisesti riittämättömänä. Kirjallisen maantieteen tutkimuskentällä syntyi uusi haara, yhteiskuntakriittinen traditio, jonka mukaan tutkimuksessa ei riittänyt pelkästään paikan merkitysten kuvaaminen; paikan ja tilan merkityksiä tulisi tarkastella teoreettisesti ja kriittisesti (Ridanpää, 2011, s. 342).

Ridanpää (2012, s. 194) kirjoittaa, että yhteiskuntakriittinen traditio ymmärsi kirjallisuuden yhdeksi yhteiskunnalliseksi tuotannon muodoksi, joka huomioi tutkittavan kirjallisuuden yhteiskunnallisen taustan. Toisin sanoen yhteiskunnallisesta kontekstista tuli tärkeää. Ridanpää (2011, s. 343) jatkaa aiheesta sanoen, että kirjailija operoi aina tietyissä yhteiskunnallisissa kontekstissa, samoin tekstin lukija. Näillä on vaikutusta siihen, miten teksti tulkitaan. Samasta aiheesta puhuu Hones (2008, s. 1310), jonka mukaan kirjallinen maantiede on pyrkinyt hiljalleen ottamaan huomioon eri toimijat (*agents*), joita tekstiin

ja sen ymmärtämiseen liittyy. Näitä toimijoita ovat esimerkiksi lukija, kirjailija ja konteksti. Myös Steinby (2013a, s. 56) kirjoittaa kirjallisuuden yhteiskunnallisesta kontekstista todeten kirjallisuuden olevan yhteiskunnallinen ”teko”, sillä kirjallisuus vaikuttaa ihmisten toimintaan ja käsityksiin itsestään ja ympäristöstään. Tässä tutkielmassa painottuu yhteiskuntakriittisen tutkimustradition lähestymistapa. Pysin huomioimaan tutkielmassa Ridanpään, Honesin sekä Steinbyn mainitseman tekstin kontekstin.

Ridanpää (2012, s. 200) kokee, että kirjallisella maantieteellä on yhteiskunnallisesti tärkeä tehtävä. Hän korostaa kirjallisuuden ja taiteen merkitystä yhteiskunnan ja ympäristön jäsentämisessä. Kirjallisuuden avulla voi käsitellä myös vaikeita historiallisia tapahtumia. Trendi on ollut nähtävillä viime vuosien kirjallisuudessa, kun esimerkiksi juutalaisvainoista ja keskitysleireistä kertovia kirjoja on ilmestynyt paljon. Myös tutkielman ai-neistoromaanissa *Pumpulienkelissä* käsitellään monia vaikeuksia, joita ihmiset ovat kohdanneet esimerkiksi sota-aikoina tai yhteiskunnan teollistuessa. Kirjallisuus mahdollistaa nykyajan ihmisen eläytymisen historiallisiin tapahtumiin ja elämää kohdanneisiin vaikeuksiin. Kirjallisuudella ja taiteella on mahdollisuus nostaa yhteiskunnalliseen keskusteluun tärkeitä ajankohtaisia asioita. Esimerkiksi teollistumisen ja kaupungistumisen teemat alkoivat Lummaan (2012, s. 155) mukaan näkyä suomalaisessa runoudessa 1970-luvulla, kun yleinen ympäristökeskustelu kävi vilkkaana. Kaupungistuminen näkyi runoudessa esimerkiksi metsähakkuina ja teollisuuden ympäristövaikutuksina jopa apokalyptiseen sävyyn (ks. Lummaa, 2012, s. 156). Lummaa (2021, s. 155) toteaa, että kaunokirjallisuutta pidetään usein keinona ilmaista todellisuutta koskevia käsityksiä ja jäsentää maailmaa. Hän pitää kirjallisuudentutkimuksen tehtävänä analysoida maailmalle annettuja merkityksiä ja tutkia niiden rakentumista.

Kirjallinen maantiede on ennen kaikkea kahden erilaisen tieteenalan kohtaaminen. Kirjallisen maantieteen ymmärtäminen kahtena toisistaan irrallisena tieteenalan yhtymäkohtana voidaan kuitenkin nähdä ongelmallisena (ks. Ridanpää, 2012, s. 190–191). Ridanpään mukaan kirjallista maantiedettä on esimerkiksi kritisoitu siitä, että se on tutki-

musmenetelmiltään köyhä tutkimusala. Kirjallinen maantiede näyttää painineen tietynlaisen tasapainon ja tieteenalan ytimen löytämisen kanssa. Kahden erilaisen tieteenalan yhdistymiseen liittyy muitakin haasteita. Hones (2008, s. 1308) kirjoittaa, että eri tieteenalojen yhteistyön tekemisen vaikeudet liittyvät yleensä erilaisiin kiinnostuksen kohteisiin, asiasisältöihin ja tulkintoihin sekä erilaisiin voimasuhteisiin. Hän jatkaa, että haasteellista kahden tieteenalan yhteistyössä on muun muassa se, kenelle puhe tai teksti osoitetaan. Osoitetaanko se oman alan, toisen alan vai molempien alojen asiantuntijoille? Sillä on merkitystä, koska eri tieteenaloilla on erilaiset toimintatavat, oletustaustatiedot sekä käsitteistöt. Honesin mukaan (2008, s. 1309–1311) on tärkeää tunnistaa oman alansa lähtökohdat ja ymmärtää, miten oma ala eroaa muista tekstin käsittelyssä, jotta olisi helpompaa toimia eri tieteenalojen välillä.

2.2 Tekstin maantiede

Tekstin maantieteellä tarkoitan tekstiin liittyviä maantieteellisiä konteksteja. Tällaisia ovat esimerkiksi kirjallisuuden ja paikan keskinäinen suhde, tekstin representaatiot ympäröivästä maailmasta sekä tekstin maantieteellinen tapahtuminen.

Knuuttila (2006, s. 9) kirjoittaa, että paikallisuuskirjallisuudessa monesti rakennetaan tietynlaista kuvaa omasta kylästä ja yhteisöstä sekä iloista ja suruista, jotka sitä kohtaavat. Kuitenkin, kuten Knuuttila jatkaa, lukijat ymmärtävät, ettei omasta yhteisöstä kertovat tekstit sisällä kaikkea. Tekstin välittämä kuva on tarkoin valittu fiktiivinen kertomus (Knuuttila, 2006, s. 9). Tämä ajatus kietoutuu yhteen representaatioon sekä primaarin ja sekundaarisen maailman kohtaamiseen. Fiktiivistä tarinaa, vaikka se pohjautuisi tositaapahtumiin tai todellisiin henkilöihin, ei voida pitää kaikenkattavana totuutena. Itse asiassa kaikki kertominen perustuu representaatioon, kertojan tulkintaan tapahtumista.

2.2.1 Representaatiot

Representaatiolla on omat määritelmänsä eri tieteenaloilla. Kirjallisuudentutkimuksessa representaatiolla tarkoitetaan jotakin välikappaletta, ”joka esittää tai välittää toistoja jostain itseään alkuperäisemmästä eli edustaa sitä” (Tieteen termipankki, 2021). Kneale (2003, s. 39) esittelee kaksi erilaista maantieteellistä tapaa ymmärtää representaation käsite. Ensimmäinen tapa on mimeettinen representaatio, joka voidaan nähdä kuin peilinä todelliselle maailmalle. Toinen tapa puolestaan ymmärtää representaation ei-neutraalina toimintana. Knealen mukaan sen sijaan, että tekstien tai kuvien tarkastelu nähtäisiin diskursseista ja valtasuhteista erillisinä, niitä pikemminkin tutkitaan osana diskursioiden syntymistä. Nykytieteessä representaatioita ei niinkään nähdä mimeettisinä vaan nimenomaa todellisuutta tulkitsevinä (Kneale, 2003, s. 40).

Costan (2003, s. 191) mielestä erilaisten representaatioiden kautta saadaan paljon hedelmällistä aineistoa maantieteelliseen tutkimukseen. Hänen mukaansa representaatiot ovat tulkintoja tilasta ja paikasta. Costa pohtii, että nämä tulkinnat muovaavat puolestaan tapaa, joilla tilaa tai paikkaa tulkitaan. Representaatiot rakentuvat tuotettujen tekstien ja niiden välisten suhteiden kautta, mitä kutsutaan intertekstuaalisuudeksi (Costa, 2003, s. 191).

Kneale (2003, s. 39) huomauttaa, että kaikki fiktiiviset teokset kertovat kuvitteellisista paikoista, sillä ne ovat representaatioita todellisuudesta – eivät todellisuutta itsessään. Mutta eikö Tolkienin Keski-Maa ole fiktiivisempää kuin Dickensin Lontoo? kysyy Kneale (2003, s. 39). Samankaltainen paikka-asetelma löytyy myös *Pumpulienkelistä*, jossa tapahtumapaikkoina ovat Vaasa (todellinen kaupunki) sekä Sorja (kuvitteellinen kylä).

2.2.2 Teksti maantieteellisenä ja sosiaalisena tapahtumana

Luchetta ja Ridanpää (2019) kirjoittavat enemmän-kuin-representaatiosta, jonka idea on lähtöisin Nigel Thriftiltä ja käsite peräisin Hayden Lorimeriltä. Sen sijaan, että kulttuuri-maantieteilijät näkisivät tekstin tilan pelkkänä representaationa, heidän tulisi kiinnittää

huomiota siihen, mitä kaikkea tilassa tapahtuu. Tila tulisi nähdä elävänä ja toiminnallisena, enemmän kuin pelkkänä representaationa. (ks. Luchetta & Ridanpää, 2019, s. 11–12.)

Samaa teemaa jatkaa Hones (2008, s. 1301), joka kuvaa tekstiä representaation sijaan maantieteellisenä tapahtumana, johon vaikuttavat kirjoittamisen ja lukemisen olosuhteet. Teksti maantieteellisenä tapahtumana muodostuu ajassa ja paikassa sekä niiden risteyskohdissa. Lukijan ja lukemisen vaikutus tekstin tapahtumiseen on tunnettu lähestymistapa, mutta Honesin mukaan kirjallisuudentutkimuksessa ei olla huomioitu tekstin maantieteellistä tapahtumista. (Hones, 2008, s. 1302.)

Tekstin maantieteelliseen tapahtumiseen liittyvät myös lukeminen sekä kirjoittajan ja lukijan välinen vuorovaikutus. Hones (2008) pohtiikin artikkelissaan sosiaalisen kontekstin vaikutusta lukemiseen ja tekstin ymmärtämiseen kirjallisessa maantieteessä. Lukemiseen ja tekstin ymmärtämiseen vaikuttavia tekijöitä on monia, jotka kaikki luovat yhdessä tekstin tapahtumisen. Hones (2008, s. 1301) toteaa, että tekstin tapahtumiseen liittyy kyseisen tekstin kirjoittajan ja lukijan lisäksi muita kirjoittajia, kollegoita, editoijia, opiskelijoita ja tekstin arvioijia. Lukemisen kontekstiin kuuluvat hänen mukaansa myös paikalliset olosuhteet, asiantuntijayhteisöt sekä tekstin fyysiset ominaisuudet, kuten paperi tai näyttö, jolta tekstiä luetaan. Kirjoittajan ja lukijan välinen yhteys tekstin äärellä tapahtuu Honesin mukaan tekstiin pohjautuvassa tilallisessa vuorovaikutuksessa ja esimerkiksi tästä syystä tekstin tapahtuminen on maantieteellistä.

Hones (2008, s. 1310) jatkaa pohdintojaan siitä, missä kohtaa teksti tapahtuu ja miten tekstin merkitys muodostuu. Hän pohtii, muodostuuko tekstin merkitys kirjailijan aikoimuksissa, tekstin sanoissa vai lukijan tulkinnassa. Tekstin tapahtumiseen vaikuttavien tekijöiden moninaisuus huomioon ottaen tekstin merkityksen muodostumisen paikantaminen on haastavaa. Honesin (2008, s. 1310) mukaan ratkaisuna on vuorovaikutuksen maantieteellistäminen siten, että tekstin tulkinnat muodostavat tilan, jossa paikan merkitykset rakentuvat kirjailijan, lukijan ja median yhteisvaikutuksesta.

Vaikuttaa siltä, että tekstin maantieteelliseen tapahtumiseen kuuluu olennaisesti myös sosiaalinen konteksti. Steinbykin (2013a, s. 56) käsittelee tekstin sosiaalista kontekstia. Hänen mukaansa kirjallisten teosten tuottaminen, niiden jakaminen lukijoille sekä niiden vastaanottaminen ovat sosiaalisia tapahtumia, jotka kytkeytyvät yhteiskunnalliseen kontekstiin. Voisi todeta, että ilman sosiaalista tilassa rakentuvaa vuorovaikutusta tekstin toimijoiden välillä teksti jää tapahtumatta. Kirjallisen maantieteen yhteiskuntakriittinen traditio heijastaa juurikin tekstin sidonnaisuutta ympäröivään yhteiskuntaan.

Tutkimuksessani näkyy vahvasti tekstin maantieteellinen tapahtuminen ja konteksti. Tutkielma tehdään Vaasassa vaasalaisen opiskelijan toimesta tutkien vaasalaissyntyisen kirjailijan romaania, joka sijoittuu Vaasaan. On tiedostettava, että tällä on merkitystä lukemiseen ja tulkintaan. Tutkijana minulla on omat asuinhistoriaani ja elämäkokemukseni perustuvat käsitykseni Vaasasta kaupunkina sekä Vaasan historiasta. Aineistoa lukiessa on siis oltava tarkkana siinä, mitkä tulkinnat liittyvät suoremmin tekstiin ja mitkä tulkinat kumpuavat tekstin ja lukijan muodostamasta vaikeasti käsitteellistyvästä yhteydestä.

2.2.3 Primaarinen ja sekundaarinen maailma kohtaavat

Tarkastelen seuraavaksi kolmea erilaista näkökulmaa primaarisen ja sekundaarisen maailman kohtaamiseen liittyen. Eri näkökulmat käyttävät erilaisia käsitteitä kuvaamaan tätä kohtaamista ja sen erityispiirteitä.

Ensimmäinen näkökulma liittyy faktan ja fiktion käsitteisiin. Ridanpää (2018, s. 141) kirjoittaa, että kirjallisuuden lukeminen on ennen kaikkea kokeellinen prosessi, jossa faktan ja fiktion eroavaisuudet sekoittuvat keskenään. Ridanpää (2018, s. 142) toteaa, että paradoksaalisesti kirjallisuuden fiktiivinen maailma on aina todellinen, joskin fiktiivisesti. Myös Söderholm (2010, s. 388) käsittelee fiktion ja faktaan liittyvää problematiikkaa. Hän huomauttaa, että fiktion ja faktan välinen suhde tulee nähdä symbioottisena ja vuorovaikutteisena. Faktan ja fiktion käsitteisiin liittyy kuitenkin ongelmallisia piirteitä, sillä

mikä lopulta on faktaa? Kaikki kertominen tulee lopulta tulkintana esiin. Elämä itsessään perustuu koetun ja havaitun kertomiseen, jakamiseen ja tulkitsemiseen.

Esimerkiksi Kneale (2003) esittelee konseptin primaarista ja sekundaarisesta maailmasta. Hänen mielestään kirjallisuuden fiktiivisillä eli sekundaarisilla maailmoilla on paljon annettavaa maantieteelle. Erityisesti häntä kiinnostaa primaarin ja sekundaarisen maailman välinen etäisyys, sillä se avaa mahdollisuuden tarkastella tekstiä kriittisesti ja poliittisesti. Esimerkkinä hän antaa utopistisen fiktion sekundaarisen maailman, joka kritisoi kirjailijan primaarimaailmaa. Tällainen kritisointi on hänen mielestään tärkeää, sillä lukijan rohkaiseminen oman reaali maailmansa ja fiktiivisen maailman erojen pohtimiseen avaa ovia poliittiselle aktiivisuudelle. Menestyneimpiä ovat Knealen (2003, s. 40–41) mukaan sellaiset sekundaariset maailmat, jotka tarjoavat mahdollisuuden muutokseen.

Kolmantena näkökulmana on Robsonin (2010, s. 1063) näkökulma, joka jatkaa kahden maailman kohtaamisen teemaa tilan käsitteen muodossa. Hän esittelee kolme erilaista tilan määritelmää: Ensimmäinen näistä on aistein havaittava tila, jolla tarkoitetaan fyysistä tilaa, esimerkiksi kaupunkia, kirjastoa tai taloa. Toinen on kuvitteellinen tila, jolla tarkoitetaan sitä tilaa, jonka kirjailija luo kirjallisuuden maailmassa. Kolmas on tekstuaalinen tila, joka on aistein havaittavan ja kuvitteellisen tilan yhdistelmä (Robson, 2010, s. 1063). Tässä tapauksessa aistein havaittava fyysinen tila voidaan nähdä primaarimaailmana ja kuvitteellinen tila edustaa sekundaarista maailmaa. Tekstuaalinen tila sijoittuu primaarin ja sekundaarisen maailman väliin ja yhdistää tekstin materiaalisen ja immateriaalisen puolen.

Steinby (2013b, s. 61) asemoi sekundaarista maailmaa suhteessa primaarimaailmaan. Hänen mukaansa kirjallisuuden luoma fiktiivinen maailma muistuttaa aina primaarimaailmaa siinä määrin, että lukija suhteuttaa fiktiivisen maailman tapahtumia ja henkilöitä primaarimaailmaan. Steinby toteaa, että lukija tietää silti, että kyseessä on sepitetyt tapahtumat ja henkilöt, vaikka tapahtumaympäristönä olisi jokin reaali maailman paikka.

Tutkielmassa tutkittava romaani perustuu tunnettuun historiaan ja historian tulkintaan, mutta esittää myös taideteoksena oman tulkintansa historiasta. Siinä kietoutuvat toisiinsa edellä esitellyt primaariset ja sekundaariset maailmat, vaikkakin tulkinta on aina representatiivista.

3 Vaasan urbanisaatio historiantutkimuksessa

Tässä luvussa käsittelen tutkittavaa ilmiötä eli Vaasan urbanisaatiota teoriaan ja Vaasan historiantutkimukseen pohjautuen. Jaottelen Vaasan urbanisaation muutamaankin eri teemaan, joita ovat 1) Vaasan kaupunki, 2) Vanhan Vaasan palo, 3) teollistuminen, 4) väestönkasvu sekä 5) teollistuvan kaupungin haasteet. Nämä teemat nousevat esiin teoriakirjallisuudesta, aineistoromaanista sekä Vaasan kaupunkia koskevasta historiantutkimuksesta. Tulen käyttämään osittain samaa teemajaottelua aineistoanalyysin puolella.

Urbanisaatio on laaja ja kokonaisvaltainen ilmiö, joka muodostuu useista eri tekijöistä. Clarke Annez ja Buckley (2008) liittävät urbanisaatioon muun muassa talouskasvun ja kehityksen, modernisaation, teollistumisen, väestönkasvun, teollisuuden ja palveluiden keskittymisen kaupunkialueille sekä bruttokansantuotteen (BKT). Spencen (2008, s. 11) mukaan on hyvin vaikea määrittellä, seuraako urbanisaatiosta talouskasvua vai talouskasvusta urbanisaatiota. Hän näkee urbanisaatiolla ja tuloilla asukasta kohden vahvan yhteyden; niistä maista, jotka saavuttavat keskituloisen statuksen, lähes kaikki ovat vähintään 50 prosenttia urbanisoituneita ja lähes kaikki korkeatuloiset maat vähintään 70–80 prosenttia urbanisoituneita.

Jones (2012, s. 116) pitää urbanisaatiota luonnostaan maantieteellisenä ilmiönä, sillä siihen liittyy kaupunkiin suuntautuva muuttoliike sekä kaupunkien alueellinen kasvaminen. Jonesin mukaan maantieteen kannalta erityisen kiinnostavaa on se, miten kaupunki kasvaessaan laajenee uuteen alueelliseen tilaansa sekä se, miten kaupunki kehittyy ja muuttuu ajassa. Vaasan historia näyttää selvästi sen, kuinka kaupunki alkaa muuttua teollistumisen ja urbanisaation myötä. Kaupunki laajenee, kun väestö kasvaa. Väestön kasvaessa haasteet, tarpeet ja muutokset vaativat kaupungilta uudenlaisia toimintatapoja. Nämä kaikki vaikuttavat siihen, miltä kaupunki näyttää. Kuten Andersson (2006, s. 679) toteaa, kehitys johtaa kaupunkiympäristön totaaliseen muuttumiseen, kun esimerkiksi rakentaminen mullistuu ja muuttuu pientalorakentamisesta urbaanimpaan kerrostalorakentamiseen.

Urbanisaatiolla on monenlaisia vaikutuksia kaupunkiin ja yhteiskuntaan. Stevenson (2003, s. 13) kirjoittaa, että teollistumisen myötä kaupungin ja maaseudun välinen aselema muuttui täysin, kun ihmiset alkoivat muuttaa kaupunkeihin, ja että urbanisaatio oli mittakaavaltaan ennennäkemätöntä. Urbanisaatio lisää kaupungissa ihmisten, tavaroiden ja rahan liikkumista (ks. Boutros & Straw, 2010, s. 4–5). Liikkuminen mullistui teollistumisen myötä, kun uusia kulkuneuvoja keksittiin. Stevensonin (2003, s. 15) mukaan esimerkiksi höyryjunan ansiosta raakatavaran ja valmiiden tuotteiden lisäksi myös ihmiset pääsivät liikkumaan pidempiä matkoja. Joukkoliikenne yleistyi. Keskustan ympärille muotoutui asuinalueita ja liikenneväyliä, jotka puolestaan vaikuttivat asuinalueiden eriytymiseen (ks. Stevenson, 2003, s. 15). Urbanisaatio vaikutti asuinoloihin muullakin tavalla kuin asuinalueiden eriytymisen muodossa. Työläiset asuivat monesti lähellä tehtaita, asunnot olivat pieniä ja ahtaita ja kadut roskaisia (Stevenson, 2003, s. 16, 18). Stevenson (2003, s. 28) mainitsee, että rikollisuus, alkoholismi ja huumeet kukoistivat erityisesti kaupungin hylätyillä alueilla. Teollistumisen aikaan urbanisoituneen kaupungin ja maaseudun välinen ero kasvoi. Stevenson (2003, s. 20, 30) selventää, että maaseutu nähtiin luonnollisena ja turvallisena, kaupunkia taas leimasi köyhtyneet maisemat, rappioituminen ja syrjäytyminen sekä saasteet.

3.1 Vaasan kaupunki

Vaasa on Suomen länsirannikolla sijaitseva merenrantakaupunki. Vaasan historia ulottuu peräti 1300-luvun alkupuolelle, jolloin Vaasan seutu toimi maihinnousupaikkana Norlannista tulleille merenkävijöille (Vaasa, 2021). Vaasan kaupungin perusti Kaarle IX vuonna 1606, jolloin se sai myös kuninkaallisen nimensä (Vaasa, 2021).

Vaasassa asuu 67 551 asukasta ja se on Suomen 15. suurin kaupunki (Kuntaliitto, 2021). Vaasaa kutsutaan muun muassa Pohjanmaan pääkaupungiksi, Suomen aurinkoisimmaksi kaupungiksi sekä Pohjolan energiapääkaupungiksi, ja nyt Vaasa tavoittelee maailman onnellisimman kaupungin titteliiä (Vaasan kaupunki, 2020). Voisiko kunnianhimoisella tavoitteella olla jotain tekemistä vaasalaisen mielenlaadun kanssa, johon Hirvonen

(2006, s. 591) kuvailee kuuluvan oma-aloitteisuus, rakkaus omaan kotikaupunkiin sekä ”usko sinnikkääseen yrittämiseen”, jonka ansiosta kaupunki nousi kerran tuhkasta ja alkoi kukoistaa.

3.2 Vanhan Vaasan palo

Vanhan Vaasan palo ja sen jälkeinen uuden kaupungin rakentaminen ovat merkittäviä tapahtumia Vaasan historiassa. Niiden vaikutusta kaupungin urbanisaatioon ja yleiseen kehitykseen ei sovi aliarvioida. Palo ja sitä seurannut tuho osuivat aikaan, jolloin Suomeen oli hiipimässä teollistumisen vallankumous. Teollistuminen toi uuteen kaupunkiin modernimpaa ilmettä ja uusien tehtaiden syntyä. Kaupunkirakentaminen oli mullistuksessa niin teollistumisen kuin väestönkasvun seurauksesta.

Vanhan Vaasan palo syttyi 3. elokuuta vuonna 1852 (Kallenaudio, 2006, s. 18) ja se kuritti kaupunkia tuhoisasti. *Pumpulienkelin* tarinaan palo kietoutuu mielenkiintoisella tavalla, sillä päähenkilön Hildan Sanna-täti syntyy samana päivänä.

Kaupunki tuhoutui palossa niin pahoin, että se tuli rakentaa miltei kokonaan uusiksi. Palolta säästyivät vain muutamia taloja, muun muassa hovioikeus, sairaala, pappila ja Wasastjernan talo (Vaasa, 2021). Kallenaudio (2006, s. 22) kertoo, että toimenpiteet uutta asemakaavaa varten aloitettiin intendentti Ernst Bernhard Lohrmannin johdolla. Alun perin uutta asemakaavaa piirrettiin vanhalle paikalle, mutta pian alettiin pohtia, tulisiko kaupunki sittenkin siirtää lähemmäs satamaa. Kallenaution (2006, s. 22–28) mukaan maistraatti kannatti yksimielisesti kaupungin siirtämistä uuteen paikkaan Klemetsön niemelle, vaikka sekä senaatti että kuvernööri pitivät vanhaa paikkaa uutta parempana. Kallenaudio kirjoittaa, että etuina uudessa paikassa olivat muun muassa merenkulun vilkastuminen, laivanrakennuksen ja teollisuuden kasvaminen sekä kauppaelinkeinon vaurastuminen. Asiaa pohdittiin pitkään ja lopulta erimielisyyksien, epätietoisuuden, lukuisten

selvitysten ja maaperän perusteellisen tutkimisen jälkeen keisari Nikolai I ilmoitti 9. helmikuuta vuonna 1854, että kaupunki tulisi rakentaa uudelle paikalle Klemetsön niemelle (Kallenautio, 2006, s. 35).

Avuksi uuden kaupungin rakentamiseen kutsuttiin arkkitehti Carl Axel Setterberg, joka piirsi kaupungin uudestaan. Uusi Vaasa oli vanhaa kaupunkia väljemmin rakennettu, jotta tulevaisuudessa vältyttäisiin suuren palon kaltaisilta katastrofeilta (Hirvonen, 2006, s. 413). Andersson (2006, s. 622) kertoo, että Setterbergin asemakaava hyväksyttiin maistraatissa vuonna 1854, jonka jälkeen lääninhallitus käsitteli ja lähetti sen senaatille, joka puolestaan jätti asemakaavan keisarin vahvistettavaksi. Koska keisari Nikolai I kuoli kesken käsittelyn, hänen poikansa keisari Aleksanteri II hyväksyi sekä asemakaavan että nimenmuutoksen vuonna 1855 (Andersson, 2006, s. 622–623). Virallinen muuttopäivä uuteen kaupunkiin oli 1. elokuuta vuonna 1862, kun Nikolainkaupungin kaupunkioikeudet astuivat voimaan (Kallenautio, 2006, s. 111).

Kaupungille annettiin samalla uusi nimi, jolla osoitettiin kunnioitusta menehtynyttä keisaria kohtaan. Vaasan kaupungista tuli Nikolainkaupunki, mutta kuten aineistorommissa todetaan ”rahvas asui edelleen Vaasassa ja Vaasa oli se nimi, jota kaupungista tuli aina käyttämään” (1). Myös Hirvonen (2006, s. 382) toteaa, että Vaasa-nimeä vaalittiin eikä Nikolainkaupunki koskaan juurtunut asukkaiden tai ulkopaikkakuntalaisten puheeseen. Virallisissa asiakirjoissa Vaasa oli nimeltään Nikolainkaupunki vuoteen 1917 asti (Kallenautio, 2006, s. 117), kun Suomi itsenäistyi.

Hirvonen (2006, s. 591) kirjoittaa, ettei vanhasta kaupungista ollut paljon jälkeen paljoakaan jäljellä. Vaasa muuttui lyhyessä ajassa hyvin paljon ja alkoi lopulta kukoistaa. Hirvosen mukaan tästä saa kiittää vaasalaista sinnikkyyttä ja oma-aloitteisuutta.

3.3 Teollistuminen

Teollistuminen maailmalla ja Suomessa näkyi myös Vaasassa. Tässä alaluvussa keskityn Vaasassa tapahtuneeseen teollistumiseen ja siihen, miten teollistuminen vaikutti urbaanisaatioon.

3.3.1 Teollinen vallankumous Vaasassa

Teollistumisen ensimmäinen aalto tapahtui Isossa-Britanniassa 1700–1800-lukujen taitteessa (Jones, 2012, s. 93). Jonesin mukaan teollistuminen keskittyi tällöin puuvillaan, raudansulatukseen ja hiiliteollisuuteen. Toisen teollistumisen vallankumouksen jälkeen teollistuminen alkoi leviää muualle Eurooppaan, myös Skandinaviaan (Jones, 2012, s. 93). Tekniset keksinnöt, kuten höyrykoneet, vaikuttivat teollisen vallankumouksen syntyyn, sillä ne mullistivat tuotannon ja mahdollistivat valmistettävien tuotteiden määrän kasvamisen (Möttönen, 2017, s. 80).

Vaasassa toimi 1800-luvun puolivälissä vain pari varsinaista teollisuuslaitosta, August Alexander Levónin kemiallinen tehdas sekä Frans Julius Kyntzellin omistama tupakkatehdas (Kallenautio, 2006, s. 53). Vuosien varrella Levón valtasi uusia teollisuusaloja ja perusti esimerkiksi höyrymyllyn, tiilitehtaan, sahalaitoksen sekä puuvillatehtaan (Kallenautio, 2006, s. 53–55). Toinen merkittävä liikemies Vaasassa oli Carl Gustaf Wolff, joka puolestaan oli harjoittanut laivoja rakentavaa veistämötoimintaa 1830-luvulta alkaen ja josta tuli 1860-luvulla Suomen suurin laivanvarustaja (Kallenautio, 2006, s. 56–57).

Wester (2006, s. 198) kirjoittaa, että 1860-luvulta ensimmäiseen maailmansotaan ulottuvaa ajanjaksoa on pidetty Suomen ensimmäisenä teollistumiskautena. Elinkeinoelämän monipuolistumisen, teollistumisen ja kaupungistumisen myötä yhteiskunnan perusrakenteet alkoivat muuttua (Wester, 2006, s. 198). Hoving (1956, s. 86) toteaa, että 1870-luku toi mukanaan kaupallisen nousukauden Suomeen. Hovingin mukaan nousuun johtivat muun muassa sahaoikeuden rajoittavista säännöksistä luopuminen, sodan jälkeinen uudelleenrakentaminen Euroopassa ja siitä seurannut puuteollisuuden kasvu

sekä kansallinen vaurastuminen, joka synnytti uusia tehtaita ja pankkeja. Westerin (2006, s. 142) mukaan Suomi alkoi muuttua maatalousyhteiskunnasta teollisuusyhteiskunnaksi ja väestö alkoi muuttaa yhä enenevässä määrin maaseudulta kaupunkiin voidakseen hankkia elantonsa teollisuuden parissa. Wester (2006, s. 142; 196) pitää teollisuutta myös Vaasan kehitystä eteenpäin vieneenä voima ja toteaa, että 1800-luvun lopulla Vaasan kasvutahti oli muun maan keskiarvoa nopeampaa. Hänen mukaansa Vaasasta oli tulossa yksi Suomen johtavista teollisuuskaupungeista.

3.3.2 Elintaso nousee

1800-luvun uudet tekniset innovaatiot ja keksinnöt lisäsivät mukavuuksia ja nostivat elintasoa. Rautatie valmistui Vaasaan vuonna 1883 ja sähköt saatiin vuosisadan lopulla (Andersson, 2006, s. 639, 657). Viemäriverkostot saatiin keskustassa pääosin valmiiksi vuonna 1904, mutta vesijohtoja puolestaan jouduttiin odottamaan vuoteen 1915 asti (Hirvonen, 2006, s. 465, 469). Hirvonen kirjoittaa, että nämä hankkeet olivat tietyllä tapaa rajapyykki vanhan maaseutumaisen kaupungin ja modernin teollisen kaupungin välillä. Vaasan katukuva alkoi muuttua kovaa vauhtia urbanisaation myötä.

Teollistuminen mullisti työllisyyden. Möttösen (2017, s. 11) mukaan yrittäjyyden vapautuminen vauhditti Suomen teollistumista. Wester (2006, s. 139) puolestaan kirjoittaa, että teollistuminen toi enemmän uusia työpaikkoja kuin perinteinen käsityö. Vapaaman yrittäjyyden ja uusien työmahdollisuuksien myötä teollisuus vaurastutti yhteiskuntaa, mikä Anderssonin (2006, s. 646) mielestä edesauttoi myös kouluopetuksen monipuolistumista ja laajenemista. Möttönen (2017, s. 12) näkee teollistumisen vaikuttaneen työllisyyden lisäksi yhteiskunnan luokkarakenteen muuttumiseen. Kun yrittäjyys vapautettiin, oli myös alemmista yhteiskuntaluokista tulevien mahdollista perustaa yrityksiä ilman suurta pääomaa (Möttönen, 2017, s. 12). Tämä sekä kouluopetuksen laajentaminen entistä useammille mahdollistivat luokkaerojen tasaantumista.

Andersson (2006, s. 660) kirjoittaa, että 1900-luvulle tultaessa teollisuus houkutteli ihmisiä edelleen kaupunkeihin ja Westerin (2006, s. 151) mukaan vuonna 1910 Vaasa kasvoi edelleen. Kaupungissa toimi tuolloin useita teollisuusyrityksiä, jotka tarjosivat hyviä työmahdollisuuksia. Maalla sen sijaan työvoiman tarve väheni, kun maatalous alkoi mekanoitua 1870-luvun jälkeen. Lisäksi maatilat jaettiin yhä pienemmiksi, jolloin taloille ei ollut enää taloudellisesti mahdollista palkata piikoja tai renkiä. (Wester, 2006, s. 157.)

Wester (2006, s. 198) huomauttaa, että teollistuvasta kehityksestä huolimatta Suomi pysyi maatalousvaltaisena maana muita Länsi-Eurooppalaisia maita pidempään. Vielä 1960-luvulla maatalous oli väestöä eniten työllistävä ala ja tilanne muuttui vasta 1970-luvulle mentäessä, jolloin yleisimmäksi alaksi nousi teollisuus ja rakennustoiminta (Wester, 2006, s. 198).

3.3.3 Tehdasteollisuus

Teollistumisen kynnyksellä tehtaita perustettiin Vaasassa ahkerasti. 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla kaupungissa sijaitsi monia teollisuuslaitoksia, joista kuitenkin Westerin (2006, s. 217) mukaan vain puuvillatehdas täytti ”teollisuuteen tavallisesti yhdistämämme tunnusmerkit”. Vaasasta löytyivät tämän lisäksi muun muassa kaakelitehdas, huonekalutehdas, lasitehtaita, paperitehdas, tupakkatehtaita, laivatelakka sekä panimoita (Wester, 2006, s. 218). Monien tehtaiden tuotanto kytkeytyi teollistuvan maailman uudenlaisiin tarpeisiin sekä ihmisten urbanisoituihin elämäntapoihin. Urbanisaatio toi mukanaan kaupunkikulttuurin, johon kuuluivat esimerkiksi parantunut hygienian taso sekä erilaiset nautintoaineet.

Saippuasta tuli oleellinen osa urbanisoituvaa elämäntapaa. Parantunut hygienian taso vaati lisääntyvää saippuatuotantoa. Saippuaa alettiin Suomessa tuottaa suuremmissa mittakaavassa 1820-luvulla, Vaasassa vasta 1880-luvulla (Hoving, 1956, s. 162). Vaasan Saippuatehdas Oy valmisti saippuan ohella myös kynttilöitä ja muita tavaroita, jotta koko tuotantokapasiteettia pystyttiin hyödyntämään (Hoving, 1956, s. 163–164).

Muita urbanisoituvan elämäntavan kulmakiviä olivat nautintoaineet. Hoving (1956, s. 170) ihmettelee, miksi kesti niin kauan aikaa saada Vaasaan panimo. Hän pitää todennäköisenä, että vaasalaiset tyytyivät juomaan omatekoista olutta ja toiset taas toivat sitä Pietarsaaresta. 1860-luvulla perustettiin muutamia pieniä panimoita, joista osa joutui vararikkoon. Vuonna 1890 perustettiin Bockin Panimo-Oy, joka 1900-luvun alkuun tultaessa oli kaupungin ainoa panimo. (Hoving, 1956, s. 170–171.)

Panimoja koeteltiin monin eri tavoin 1900-luvun alussa (ks. Wester, 2006, s. 242–243; Hoving, 1956, s. 171–172). Haasteita panimoiden toimintaan toi oluen kulutuksen väheneminen muun muassa raittiusliikkeen, anniskelun rajoittamisen, korotetun verotuksen ja maailmansodan aiheuttaman raaka-ainepulan myötä (Wester, 2006, s. 242–243). Kieltolaki astui voimaan vuonna 1919 ja kesti vuoteen 1932 saakka (Wester, 2006, s. 243). Hoving (1956, s. 171) toteaa kieltoain olleen Suomelle ”kallis kokeilu” ja vaikuttaneen ”suorastaan vahingollisesti suuren väestöosan moraaliin”.

Vaasassa toimi lisäksi monia muita teollistuvan maailman uusien tarpeiden kannalta tärkeitä tehtaita, esimerkiksi kauppias J. A. Grönbergin omistamat lasi- ja paperitehtaat (Wester, 2006, s. 232). Vaasan sokeritehdas puolestaan tuotti sokeria, joka oli ennen ollut vain varakkaiden ihmisten ylellisyystavaraa, mutta oli sittemmin juurtunut osaksi kansanravintoa (Hoving, 1956, s. 172). Veljekset Wickströmin moottoritehdas Oy myivät koneitaan muun muassa kalastajille veneen moottoreiksi sekä maanviljelijöille puimakoneisiin. Myöhemmin tehdas alkoi tuottaa hevosvoimaisia Diesel-moottoreita sekä bensiini- ja polttoöljymoottoreita, jotka vauhdittivat tehtaan nopeaa kasvua. Muita kone- ja moottoriteollisuuden laitoksia olivat Värtsilä-yhtymä ja Vaasan konepaja. (Hoving, 1956, s. 168–168, 179–180.)

August Alexander Levón oli yritteliäs mies, joka perusti Vaasaan monia menestyksekkäitä tehtaita. Vaasan Höyrymylly Oy sekä Vaasan Puuvilla-Oy olivat aikansa mittapuulla suuria ja tuottoisia tehtaita. Tutkielman kannalta mielenkiintoisin onkin Levónin perustama

puuvillatehdas, jossa aineistoromaanin päähenkilö Hildakin työskentelee Vaasaan muuttuaan.

Vaasan Puuvilla-Oy oli Suomen neljäs puuvillatehdas ja se aloitti toimintansa vuonna 1859 (Wester, 2006, s. 220–222). Tehtaalla oli käytössään uutta teknologiaa, kuten höyrykoneita, rengaskehrukoneita sekä kaasuvaloja (ks. Wester, 2006, s. 220–222; Hoving, 1956, s. 154). Tehtaan läheisyyteen rakennettiin työväelle asuntoja, ja vähitellen Palosaarta asutettiin yhä enemmän. Kallenaution (2006, s. 115) kirjottaa, että aiemmin Palosaarella oli asunut epämääräistä ja rikollista väkeä, mutta ilmeisesti tilanne alkoi muuttua, kun Palosaaren maat saatiin kaupungin omistukseen vuonna 1861. Palosaaren asuttamiseen ja puuvillatehtaan perustamiseen vaikuttivat vanhan kaupungin palo ja uuden kaupungin sijainti. Kirjailija avaa kehityksen suuntaviivoja heti sivulla 2:

Ja Palosaarenmaasta tuli vähitellen osa Vaasaa tieverkkoineen ja työläisten ja herrasväen taloineen. (2)

3.4 Väestönkasvu

Urbanisaatioon liittyy vahvasti väestönkasvu. Clarke Annez ja Buckley (2008, s. 31) kirjoittavat, että vuonna 1900 vain 15 prosenttia maailman ihmisistä asui kaupungeissa. Kaupungissa asuvien kasvu voimistui nopeasti 1950-luvun tienoilla (Clarke Annez & Buckley, 2008, s. 31). Ilmiö on näkynyt myös Vaasan kaupungin väkiluvun kehityksessä. Esimerkiksi tässä tutkielmassa tarkasteltavan ajanjakson aikana Vaasan väkiluku on yli kymmenkertaistunut. Vuonna 1852, kun Vanha Vaasa paloi, asukkaita oli kaupungissa 3200 (Vaasa, 2021) ja vuonna 1950 asukkaita oli 34 999 (Kopperi, 1957, s. 9). Wester (2006, s. 140) kirjoittaa, että vuonna 1850 vain 6,9 prosenttia Suomen koko väestöstä asui kaupungeissa ja vuoteen 1920 mennessä kaupunkilaisen osuus oli jo 16,1 prosenttia. Kaupungit ovat jatkaneet kasvuaan ja nykyään arviolta jopa puolet maailman ihmisistä asuu kaupungeissa (Clarke Annez & Buckley, 2008, s. 31).

Kallenautio (2006, s. 42) kertoo Vaasan väestönkasvun perustuneen 1850-luvulla lähinnä muuttoliikkeen nettotulokseen, joka oli palon jälkeen ollut tappiollinen, mutta vuodesta 1854 alkaen voitollinen. Vaasa sai uusia muuttajia erityisesti ympäröivältä maaseudulta ja Pohjanmaalta (Kallenautio, 2006, s. 42).

Väestön jakautuminen eri kaupunginosiin oli jokseenkin riippuvaista tehtaiden ja työnantajien sijainnista. Westerin (2006, s. 151) mukaan esimerkiksi Vaasan Puuvillatehdas Osakeyhtiö vaikutti suuresti Palosaaren asukasluokuihin. 1800-luvun lopulle tultaessa asukkaita oli jo noin 1700. Palosaaren kupeessa sijaitseva Vetokannas kasvoi asuttamattomasta alueesta noin 800 asukkaan esikaupunkialueeksi 1900-luvun alkuvuosina. Tähän saattoi vaikuttaa Panimo-osakeyhtiö Bock, joka oli alueen merkittävin työnantaja. Vaskiluoto oli Vaasan toinen nopeasti kasvava asuinalue. Tähän vaikutti suurten työnantajien, Vaasan Sokeritehdas Osakeyhtiön sekä uuden ulkosataman, sijainti. (Wester, 2006, s. 151.) Muita asutettuja alueita olivat muun muassa kantakaupunki, jossa vuonna 1870 75,7 prosenttia kaupungin väestöstä, Klemetsö, Hietalahti sekä kaupungin ulkopuoliset alueet. Vanha Vaasa puolestaan pysyi autiona vuoteen 1889 asti, jonka jälkeen siitä tuli pieneen maalaiskylään verrattavissa oleva asuinalue. (Wester, 2006, s. 149–150.)

Vaikka väestönkasvu on Vaasassa ollut nousevaa, kasvu ei ole ollut lineaarista. Väestön vähenemiseen ovat vaikuttaneet niin kulkutaudit, puutteellinen hygienian taso, palon jälkeisten vuosien lähtömuutto, Amerikkaan siirtolaisina muuttanut väki sekä nälkävuodet (ks. Wester, 2006, s. 143–144). Ensimmäinen virallinen väestönlaskenta Nikolainkaupungissa suoritettiin vuonna 1910 (Wester, 2006, s. 148). Vuonna 1920 Vaasa oli suurin Pohjanlahden rannikolla sijaitseva kaupunki, ja samalla siitä oli tullut maan viidenneksi suurin kaupunki (Wester, 2006, s. 140).

Teollisuuden tuoma väestönkasvu kaupungeissa herätti tarpeen asumisen ja rakentamisen uudistamiseen. Vaasassa kaupunkirakentaminen ei kuitenkaan noudattanut samaa kehityskulkua kuin isommissa kaupungeissa. Anderssonin (2006, s. 662) mukaan kerros-

taloja rakennettiin Vaasassa suhteellisen vähän vielä 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä eikä niistä muodostunut ”samanlaisia yhtenäisiä ja suljettuja kokonaisuuksia” kuin isommissa kaupungeissa.

Andersson (2006, s. 679) kirjoittaa, että teollistuminen ja urbanisoituminen alkoivat vuosisadan lopulla näkyä kaupungin fyysisessä ympäristössä entistä selvemmin. Kaupunkikuva mullistui täysin, kun uusi rakennusjärjestys astui voimaan vuonna 1902. Rakennusjärjestyksen myötä maaseutumaisen kaupungin matalat rakennukset hävisivät urbaanimman kaupungin kivisten kerrostalojen tieltä. (Andersson, 2006, s. 662, 679.) Hirvonen (2006, s. 591) toteaa osuvasti, että vanha pikkukaupunki-idylli sai väistyä nopean väestönkasvun ja teollistuvan yhteiskunnan myötä. Rakentamisessa näkyivät myös paremmat hygieeniset olot, kun asuntoihin alettiin yhä useammin rakentaa kylpyhuone sekä vesiklosetti (Andersson, 2006, s. 662).

3.5 Teollistuvan kaupungin haasteet

Kun Vaasaan alkoi syntyä tehtaita, tehtaiden perässä muuttivat työläiset. Esimerkiksi Puuvillatehtaassa työskenteleville rakennettiin Palosaareen omia kortteleita. Teollistuminen myötävaikutti kaupunkien urbanisaatioon monin eri tavoin. Hirvonen (2006, s. 412) toteaa, että kaupungistuminen ja teollistuminen toivat mukanaan myös uusia haasteita. 1800-luvun alkupuolella kaupunki tarjosi asukkailleen vain vähän palveluja. 1860-luvulta lähtien kaupunkilaiset alkoivat perustaa erilaisia yhdistyksiä ja järjestöjä, jotka järjestivät julkisia palveluja kuten lastenkoteja, palokuntia ja kirjastoja. 1800-luvun lopulla kunnat kuitenkin aktivoituivat ja alkoivat monipuolistaa palveluitaan. Kunnallisia kouluja, sairaaloita ja vanhainkoteja perustettiin ja infrastruktuuria parannettiin vesijohdoin ja sähkövoimaloin. Kaupungille uusien palveluiden tuottaminen oli suuri taakka. (Hirvonen, 2006, s. 412.)

Haasteita toivat myös työttömyys, alkoholismi ja sairaudet (Hirvonen, 2006, s. 412). Andersson (2006, s. 660) kirjoittaa, että lisäksi ongelmana koettiin työväen huonot asuinolot sekä asuntopula. Vuonna 1898 perustettiin Vaasan Työväenyhdistys, joka kehotti kaupunkia perehtymään työväen asuinoloihin ja rakentamaan työväelle lisää asuntoja. Tämän johdosta Vaasassa perustettiin asunto-osuuskuntia, jotka voittoa tavoittelematta rakensivat asuntoja Vöyrinkaupungille, Hietalahteen ja Palosaarelle. (Andersson, 2006, s. 666–667.)

Vaasan teollistuminen ja sen vauhdittama urbanisaatio väestönkasvuineen ja lisääntyvine liikenteineen johtivat myös poliisikunnan vahvistamiseen (Andersson, 2006, s. 670). Kaupunki alkoi ottaa enemmän tehtäviä ja vastuuta asukkaiden hyvinvoinnin ja turvallisuuden parantamiseksi. Anderssonin (2006, s. 656) mukaan lisääntyvällä sosiaalisella ja fyysisellä huolenpidolla oli kaupunkilaisten hyvinvointia edistävä vaikutus.

4 Tutkimusmenetelmänä lähiluku

Tässä luvussa esittelen käytettyä tutkimusmenetelmää ja käyn läpi tutkimusprosessia. Tutkimusmenetelmäksi valitsin lähiluvun (*close reading*), sillä lähiluku mahdollistaa tekstin huolellisen tarkastelun. Lähiluku on yleinen tutkimusmenetelmä, kun halutaan analysoida tekstissä piileviä syvempiä merkityksiä. Käytän tutkimuksessani teoreettisesti informoitua lähilukua, joka tarkoittaa teoreettiseen näkökulmaan pohjautuvaa lähilukua (Pöysä, 2010, s. 344). Teoreettinen näkökulma, josta käsin tekstiä luen, muodostuu kirjallisesta maantieteestä ja Vaasan urbanisaatiosta.

Brummett (2019, s. 2) määrittää lähiluvun tietoiseksi ja järjestelmälliseksi lukemiseksi, johon sisältyy tekstin merkityksen syvälinen ymmärtäminen. Lukemisen hän (2019, s. 6) määrittelee pyrkimykseksi ymmärtää sosiaalisesti jaettuina merkityksiä sanojen, kuvien, tekojen ja viestien välityksellä. Kaunokirjallisen aineiston kohdalla lukeminen välittyy erityisesti tekstin ja siinä käytettävien sanojen kautta. Teoksen ulkoasu, kansikuva sekä sen markkinoinnissa käytettävät kuvalliset ja sanalliset keinot vaikuttavat osaltaan lukemiseen, erityisesti ennako-odotusten muodostumiseen.

Lähiluvun tärkeimpänä periaatteena Pöysä (2010, s. 338) pitää useaan kertaan tapahtuvaa lukemista. Hän kuitenkin toteaa, että lukeminen ei ole joka kerralla samanlaista. Eri-laiset lukutavat voivat olla esimerkiksi erilaisia lukunopeuksia, katkonaista, erittelevää tai makustelevaa lukemista. Erilaisten lukutapojen myötä tekstistä huomataan uusia piirteitä ja yksityiskohtia. Ihanteellista Pöysän (2015, s. 31) mielestä on, jos jokaisen tekstin pariin palaamisen myötä huomio kiinnittyy uusiin asioihin. Lisäksi toistuva lukeminen takaa sen, että tarkasteltava teksti pysyy samana eikä muutu tutkijan mielessä toisinnoksi (Pöysä, 2010, s. 338).

Kirjallisessa maantieteessä, kuten kirjallisuudentutkimuksessakin, lukeminen nousee keskiöön. Lukemiseen ja sitä kautta tehtyihin tulkintoihin vaikuttavat tekijät on otettava

huomioon tutkimusta tehdessä. Tärkeää on ymmärtää myös lukemisen prosessi, joka alkaa jo aineiston valinnasta, sisältää useita lukukertoja ja päättyy tekstianalyysistä johdettuun pohdintaan ja yhteenvetoon.

4.1 Aineiston lukeminen

Seuraavaksi käyn läpi tutkimusaineiston lukemisen prosessia. Luin aineistoa maantieteellisten linssien läpi, kuten Knealekin (2003, s. 42) kehottaa tekemään. Hän opastaa lukemaan kuin maantieteilijä, millä hän tarkoittaa tekstin huolellista lukemista ja huomion kiinnittämistä tilan ja paikan kuvaukseen. Huolellinen lukeminen kuuluu yleisesti lähilukemisen periaatteisiin, mutta tilan ja paikan kuvauksen paikantaminen on kirjallisen maantieteen oma erityispiirteensä.

Oma lukuprosessini sisälsi monia lukukertoja, jotka kaikki olivat erilaisia. Ensimmäinen lukukerta oli ennen kaikkea tekstiin tutustumista ja toinen muistiinpanojen tekemistä. Kolmannella kerralla keskityin tekstin kokonaisuuteen ja neljäs kerta oli erityisesti tekstin sanastollisen tason sekä lausetason tarkastelua. Muilla lukukerroilla palasin tekstiin katkonaisemmin, tarkentaen omia tulkintoja ja varmentaan muistiinpanojen ja tulkintojen todenmukaisuuden.

4.1.1 Ensimmäinen lukukerta

Aineiston lukeminen ensimmäisellä kerralla pitää sisällään monenlaisia tiedostamattomia tapoja. Ensimmäiseen lukukertaan liittyy esimerkiksi uteliaisuutta tekstin narratiivia kohtaan, odotuksia tekstin sisällöstä sekä opittuja lukemisen tapoja, jotka vaikuttavat tekstistä muodostuvaan kuvaan.

Aineiston valitsemisen jälkeen luin romaanin alusta loppuun lähes kuten minkä tahansa muunkin romaanin – uteliaana siitä, mitä tulee tapahtumaan. Pöysäkin (2010, s. 340)

mainitsee *syntagmaattisesta* lukemisesta, eli tekstin lukemisesta ketjuna, mikä on tyypillistä ensimmäiselle lukukerralle. Kneale (2003, s. 43) puolestaan referoi Roland Barthesia kertoessaan, että ensimmäisellä lukukerralla keskitytään yleensä tarinan narratiiviin. Hän jatkaa, että useampien lukukertojen myötä katoaa tarve saada tietää, mitä seuraavaksi tapahtuu, jolloin voi keskittää huomionsa kuvaukseen.

Pöysä (2010, s. 339) kertoo, että ensimmäisellä lukukerralla lukija täyttää tekstin aukkoja omien kokemustensa ja oman kulttuurisen taustansa pohjalta. Näin kävi varmasti tässäkin tapauksessa. Etenkin, kun tutkijalla on vahvat kytkökset romaanin tapahtumapaikkaan ja kulttuuriin, tekstin aukot täyttyvät omien tietojen ja kokemusten pohjalta. Tärkeää onkin havainnoida, mitä teksti aukoiltaan pyrkii sanomaan ja mikä tieto syntyy omista kokemuksista. Steinby (2013c, s. 69) puhuu määrittymättömyyskohdista, jotka ovat siis lukijan täyttämiä tekstin aukkokohtia. Hän yhdistää määrittymättömyyskohtiin myös luonnollistamisen, joka tarkoittaa sitä, että lukija tulkitsee tekstiä reaali maailman kaltaiseksi sekä liittyy siihen, millä tavoin lukija hahmottaa henkilöt ja tapahtumat lukemisensa pohjalta. Näitä molempia käsitteitä yhdistää näkemys siitä, että ”kuvittelemme teoksessa esiintyvillä henkilöillä aina enemmän ominaisuuksia kuin mitä tekstissä on suoraan esitetty” (Steinby, 2013c, s. 69). Vaikka Pöysän mukaan tällaista aukkojen täyttämistä omien tietojen pohjalta tulee välttää, Steinbyn mukaan on virheellistä olettaa, ettei niin kävisi.

Pöysän (2010, s. 339) mukaan jo ensimmäisellä lukukerralla tekstin ymmärtämiseen vaikuttavat muun muassa ennako-odotukset tekstin sisällöstä ja genrestä. Ensimmäinenkin lukukerta ei siis ole hänen mielestään puhdasta lukemista. Tässä tutkimuksessa olin tutustunut romaaniin jo etukäteen esimerkiksi lukemalla kustantajan kirjaesittelyn sekä lehtiartikkeleita kirjailijasta, joten olin ehtinyt jo muodostaa odotuksen siitä, millainen romaani tulisi olemaan. Pöysä (2010, s. 339) jatkaa, että ”ensimmäistä lukemista voi kuitenkin pitää tyypillisesti vastakohtana tiedostavalle lukemiselle, jota lähiluvunprosessin myöhemmät lukukerrat alkavat toivon mukaan tuottaa”. Pöysä (2015, s. 30) huomauttaa

vielä, että tekstin hahmottuminen tapahtuu yksityiskohdista kohti kokonaisuutta, ”tekstin kokonaismerkitystä hakien”. Ensimmäisellä kerralla tekstistä muodostuu siis yleiskuva, jota aletaan tarkentamaan lukuprosessin edetessä.

4.1.2 Toinen lukukerta

Myös toisella lukukerralla päätin lukea romaanin alusta loppuun, syntagmaattisesti. Tällä kertaa kuitenkin luin tekstiä tarkemmin ja hitaammin. Tein samalla muistiinpanoja. Pöysäkin (2010, s. 339) kirjoittaa, että lähilukemiseen kuuluu muistiinpanojen tekeminen. Hän kertoo, että lukuprosessin edetessä ”kirjoittamisen muodot lisääntyvät ja kirjoitetun tekstin luonne muuttuu muistiinpanoista sanallisesti tulkitseväksi”, jolloin tekstin pohjalta tapahtuva reflektointi tulee osaksi kirjoittamista ja samaan aikaan lukeminen muuttuu katkonaisemmaksi ja analyttisemmäksi. Syntagmaattisesta lukemisesta siirrytään vähitellen *paradigmaattiseen* lukutapaan, joka merkitsee tekstin eri osien vertailua ja rinnastusta (Pöysä, 2010, s. 340).

Pöysän (2015, s. 31) mukaan uusien lukukertojen myötä ensimmäisellä kerralla tehtyjä tulkintoja syvennetään tai haastetaan. Toista kertaa lukiessa ideoin myös tulevaa aineistoanalyysia ja tarkensin löytämäni teemojen pohjalta tutkielmani aiheita. Jaottelin aiheeni, Vaasan urbanisaatio, muutamaan eri osa-alueeseen analyysia ajatellen. Näitä osa-alueita ovat Vaasan kaupunki, Vanhan Vaasan palo, teollistuminen, väestönkasvu sekä romaanista välittyvä tulevaisuuskuva, joka on meidän lähihistoriaamme ja nykyisyytämme. Aiheiden valinta tapahtui monin eri tavoin. Osan aiheista valitsin käsiteltäväksi, koska tuntui luonnolliselta ja tärkeältä ottaa ne esille. Esimerkkinä tällaisista aiheista on Vaasan kaupunki ja Vanhan Vaasan palo. Teollistumisen ja väestönkasvun valitsin erityisesti urbanisaation näkökulmasta, sillä ne liittyvät olennaisesti urbanisaatioon. Tulevaisuuden aihe nousi esiin romaanista, jonka viimeinen osa on nimeltään Tulevaisuus. Tämä heijastaa mielestäni hyvin sitä, miten yhteiskunta alkoi muuttua kaupungistumisen ja sodan jälkeen.

4.1.3 Muut lukukerrat

Muiden lukukertojen tarkoitus on syventää omaa käsitystä tekstistä ja löytää vivahteita, joita ei aiemmilla lukukerroilla ole huomannut. Uusien lukukertojen myötä alkaa nousta esille uusia tulkintoja. Kneale (2003, s. 43) muistuttaa, että kaikki uudet ajatukset ja tulkinnat kannattaa kirjoittaa ylös. Niihin voi ja pitääkin palata jälkeinpäin, jotta analyysin teko onnistuu.

Tarkastelin tekstiä Pöysän (2010, s. 342) esittelemillä tarkastelutasoilla, joita ovat sanastollinen taso, lausetaso sekä tekstin kokonaisrakenne. Sanastollinen taso sisältää tekstin sanojen merkitykset ja konnotaatiot, lausetaso nimensä mukaisesti käsittää lauserakenteen ja -jaon. Tekstin kokonaisrakenne on tarkastelutasoista laajin ja sisältää kokonaisrakenteen merkityksen. Kaikki tarkastelutasot ovat yhteydessä toisiinsa. (Pöysä, 2010, s. 342–343.)

Kolmannen lukukerran tarkoitus oli kiinnittää erityistä huomiota tekstin kokonaisrakenteeseen. Neljännellä kerralla keskityin erityisesti tekstin sanastolliseen tasoon ja lausetasoon. Kaikkia tarkastelutasoja tutkin teoreettinen näkökulmani eli urbanisaatio mielesäni. Käsittelem näitä tasoja tarkemmin seuraavassa luvussa, jossa esittelen aineistoroamaanin. Muut lukukerrat olivat tekstin pienempiin osiin palaamista ja omien tulkintojen tarkistamista.

4.2 Analyysin tekeminen

Hakala (2008, s. 169) muistuttaa, että aineistodatan määrää tärkeämpää on analyysin osuvuus. Analyysi on tärkeä osa tutkimusta, sillä se kertoo, mitä aineistosta tehtyjen havaintojen pohjalta voidaan todeta. Analyysi kerää tulkinnat yhteen ja esittää niistä johdopäätöksiä. Analyysin tekeminen ei kuitenkaan ole erillinen osa tutkimusprosessia. Kuten Hakala (2008, s. 169) toteaa, laadullista tutkimusta tehdessä aineiston kerääminen

ja käsittelemisen nivoutuvat yhteen. Hänen mukaansa tutkijalta edellytetään jo aineistoa kerätessä analyysiin liittyvää osaamista, sillä analyysi kuljettaa aineistonkeruuta tiettyyn suuntaan ja voi jopa rajata aineiston kohdejoukkoa tai tehtävänasettelua.

Analyysin tekeminen alkoi aineistoa lukiessa. Muistiinpanojen tekeminen, lähiluvun ohjeisiin paneutuminen ja kirjallisuusanalyysin oppien kertaaminen kuuluivat olennaisesti analyysin etenemiseen. Kuten Pöysä (2010, s. 335) kirjoittaa, lähiluvun tekstianalyysi muodostuu käsitteiden ja tarkastelutasojen kokoelmasta, jonka avulla tekstiä pyritään erittelemään ja tulkitsemaan. Lähiluvun analyysia eivät ohjaa tietyt metodologiset säännöt, vaan analyysissa voidaan käyttää suhteellisen vapaasti tekstin kannalta oleellisia käsitteitä ja näkökulmia (Pöysä, 2010, s. 335). Itse hyödynsin aineistoanalyysissa Pöysän esittelemiä tekstin tarkastelutasoja, Steinbyn opastamia kirjallisuusanalyysin ohjeita sekä omaa teoreettista lähestymistapaa teoriakirjallisuudesta esille nouseviin huomioihin pohjautuen.

Kneale (2003, s. 45) kirjoittaa, ettei tekstin analysoiminen maantieteellisesti tarkoita vain sitä, että poimii tekstistä kuvausta paikasta ja tilasta. Tutkimusmenetelmänä lukeminen vaatii tekstin ottamista vakavasti ja ymmärrystä siitä, että teksti jäsentyy tietyin tavoin syystä. Kirjailijalla on omat intentionensa tekstin rakentamisessa ja tarinan kertomisessa. Kneale (2003, s. 45–46) esittää kaksi erilaista maantieteellistä kerrontaa, joita tekstistä voi löytää. Ensimmäinen on tarkka kuvailu, joka sisältää paikan ja tilan yksityiskohtaista ja konkreettista kuvailua. Toista hän kutsuu Marc Brosseauta mukaillen kineettiseksi kuvailuksi. Kineettinen kuvailu käsittää enemminkin tilassa tapahtuu liikettä ja olemista sen sijaan, että se kuvailisi tilaa tai paikkaa staattisesti. (Kneale, 2003, s. 45–46.)

Steinby (2013b) puolestaan valottaa analyysin tekoa kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta. Hän (2013b, s. 61) muistuttaa, että kirjallisuusanalyysissa on tärkeää erotella kielellinen esitys, eli se miten kerrotaan, sekä fiktiivinen tarina eli mitä kerrotaan.

5 *Pumpulienkeli*: aineiston esittely

Tutkielman laajuuden huomioon ottaen aineistoksi valikoitui yksi romaani, jonka valitsemiseen käytin tiettyjä kriteerejä, jotka esittelen seuraavaksi. Laajemman tutkimuksen puitteissa voisi valita useampia romaaneja tai erilaisia taiteenmuotoja, jolloin voisi hyödyntää vertailevaa, kontrastiivista lähilukua. Mutta kuten Pöysä (2010, s. 341) toteaa, aineiston määrää rajaamalla on mahdollista paneutua tarkemmin tutkittavaan aineistoon. Hänen mukaansa kokonainen romaani voi olla jopa liikaa ja siitä tulisi valita tarkasteltavaksi esimerkiksi yksi luku. Päätin kuitenkin ottaa tarkasteltavaksi koko romaanin, sillä sen eri osat tuovat eri tavalla näkyväksi tutkielman aihetta.

Tässä tutkimuksessa ei ole tarkoituksenomaista sukeltaa syvälle kirjallisuusanalyysiin, mutta muutamia kirjallisuusanalyysin peruskäsitteitä halusin tuoda esiin. Tällaisia käsitteitä ovat muun muassa rakenne, tarina, tapahtumapaikka, henkilöhahmo, aikarakenne ja kerronta.

5.1 Aineiston valinta

Aineiston valintaan vaikuttivat aineiston saatavuus, tunnettuus, ajankohtaisuus sekä sopivuus tutkielman aiheeseen. Aineistoa valittaessa oli tärkeää, että aineisto on saatavilla, jotta tutkimuksen tekeminen onnistuu. Ajatuksena oli myös, että aineisto lisäisi tutkielman yhteiskunnallista merkittävyyttä, jos se olisi laajalti tunnettu ja sillä olisi laaja levikki. Lisäksi aineiston olisi hyvä olla ajankohtainen joko teemaltaan tai julkaisuajankohdaltaan. Aineistossa tulisi myös olla riittävässä määrin kuvailua Vaasasta ja sen kehityksestä.

Aineistona toimii Susanna Alakosken romaani *Pumpulienkeli* (2021), alkuperäinen teos *Bomullsängeln* (2019). Romaani valikoitui aineistoksi muun muassa sen saaman julkisuuden ja tuoreen julkaisun vuoksi. Romaania on myyty niin Ruotsissa kuin Suomessakin, joten sillä on myös laaja levikki ja se on saanut paljon näkyvyyttä. Muutkin kriteerit täyttyivät helposti. Aiheeltaan romaani sopi hyvin tutkielman aineistoksi, sillä se sijoittuu

Vaasaan ja kertoo kattavasti Vaasan historiasta tavallisten ihmisten elämäntarinoiden kautta. Aineistosta löytyi monia mielenkiintoisia teemoja, mutta tarkasteltavaksi ilmiöksi nousi Vaasan urbanisaatio Vanhan Vaasan palon jälkeen.

Romaani on saanut arvostusta niin Suomessa kuin Ruotsissakin. Esimerkiksi Kulttuuritoimitus arvosteli romaanin neljällä tähdellä ja totesi, että romaanissa ”on lähes kaikki kohdallaan” (Reikko, 2021). Vaasassa sekä alkuperäinen teos että sen suomennos ovat herättäneet suurta kiinnostusta. Wasa Teater kirjoitti romaanin pohjalta näytelmän heti alkuperäisen teoksen julkaisuvuoden syksyllä (Grönroos, 2019).

5.2 Tarina

Steinby (2013b, s. 62) kertoo, että tarina määritellään kertomuksen sisällöksi. Käyn seuraavaksi läpi romaanin tarinaa ja lisäksi esimerkiksi romaanin taustaa ja kirjailijan tavoitteita, tapahtumapaikkoja sekä henkilöihahmoja.

Pumpulienkeli kertoo Vaasan puuvillatehtaassa työskentelevistä naisista ja on neliosaisen sarjan avausosa. Neliosainen sarja kertoo kirjailijan oman suvun naisista. (WSOY, 2021.) Alakosken oma isoäiti työskenteli Vaasan puuvillatehtailla 40 vuotta (Hirvasnoro, 2015), ja *Pumpulienkeli* kertoo hänen tarinaansa. Kirjailija itse huomauttaa käyttäneensä ”romaanitaiteen kaikkia keinoja” ja kirjoittaneensa tarinan hänen oman isoäitinsä elämän inspiroimana (3).

Romaanissa on limittäisiä ja sisäkkäisiä tapahtumapaikkoja, joista iso osa on joko tunnettuja tai perustuvat tunnettuihin reaalimaailman paikkoihin. Tarina alkaa Hildan kotipaikkakunnalta, joka on fiktiivinen (kuitenkin todellisella Pohjanmaalla sijaitseva) Sorjan kylä. Vaasaan on Sorjan kylästä ”päivämatka”. Sorjan kylässä tapahtumat keskittyvät Sorolan taloon. Hildan lähtiessä piikomaan läheiseen Rikkolan taloon tapahtumat kulkevat Hildan mukana. Kun Hilda muuttaa Vaasaan, tarinan tapahtumapaikka siirtyy jälleen Hildan mukana. Vaasa tapahtumapaikkana on reaalimaailman tapahtumapaikka, kun taas Hildan

kotikylä on fiktiivinen kylä, joka kirjailijan sanojen mukaan perustuu kuitenkin reaalimaailman kylään. Muita romaanissa vilahtavia tapahtumapaikkoja ovat niin ikään todellisuuden perustuen Kuortane, Orisberg, Lapua, Tampere, Turku, Naantali, Helsinki sekä Savonlinna. Tarkempaan miljöönä Vaasassa on Palosaari, jossa Hilda asuu ja käy töissä.

Romaanin päähenkilö on Hilda, joka syntyy pieneen maalaiskylään Pohjanmaalla vuonna 1905. Sivuhenkilöitä romaanissa ovat muun muassa Sanna-täti, Helli ja Arvo, jotka ovat Hildan läheisiä, ja lisäksi August Alexander Levón ja Carl Axel Setterberg. Hildan suku on talonpoikaisväkeä, jotka uurastavat päivästä ja vuodenajasta toiseen. Hildan oma äiti sairastuu ”tuijotustautiin”, ja äidinkorvikkeena hänellä on Sanna-täti. Sanna-täti opettaa Hildalle elämästä yhtä ja toista, esimerkiksi kuinka lehmä lypsetään kunnolla tai millainen on naisten asema yhteiskunnassa.

Synnytettyään lehtolapsen Hilda karkotetaan omasta kodistaan ja hän päätyy piiiaksi läheiseen taloon. Siellä Hilda tapaa yhteiskunnallisesti valveutuneen Hellin, joka haaveilee Vaasasta. Hilda on maalaistyttönä ihmeissään Vaasan sivistyksestä. Biograafiteatteri ja konditoria kuulostavat uskomattomilta. Hilda ja Helli muuttavat yhdessä Vaasaan ja pääsevät pumpulitehtaalle töihin. Hilda on ylpeä saadessaan olla vaasalainen ja osa kaupunkia.

Hildan elämäntarinan sivussa kulkee tarina myös Vaasan kaupungista ja sen kehityksestä. Vanhan Vaasan palon jälkeen arkkitehti Carl Axel Setterberg hälytettiin piirtämään kaupunki uudelleen, tällä kertaa Klemetinniemenlelle noin seitsemän kilometrin päähän vanhasta kaupungista. Samoihin aikoihin kauppaneuvos August Alexander Levón suunnitteli puuvillatehtaan perustamista Palosaarelle.

Romaanin jälkisanoina Alakoski toteaa vääristelleensä Vaasan Puuvillan historiaa esimerkiksi edesmenneiden johtajien ja uponneiden laivojen osalta. Hänellä ei ollut tavoitteena kuvata todenmukaisesti Vaasaa tai puuvillatehdasta, vaan tavallisten ihmisten arjesta ja yleisestä yhteiskunnallisesta kehityksestä, ”jonka pyörteissä yksittäinen ihminen

usein on kuin lastu laineilla” (4). Vaasan kaupungin tarina kulkee Hildan elämäntarinan mukana 1950-luvulle asti. Romaani kattaa siis noin 100 vuotta Vaasan historiaa. On kuitenkin tiedostettava, että romaani on ennen kaikkea kirjailijan luoma kertomus historiallisista tapahtumista. Taiteen keinoin on mahdollista tavoittaa sellaisia ajan ja paikan tunnelmia Vaasan urbanisaatiosta ja kehityksestä, joita ei historiantutkimuksesta välttämättä välity.

5.3 Rakenne

Tarkastelen seuraavaksi romaanin rakennetta. Pöysä (2010) kuvaa omassa artikkelissaan eri tarkastelutasoja, joita ovat sanastollinen taso, lausetaso sekä kokonaisrakenne. Käytän niitä apunani romaanin rakenteen tutkimisessa.

Romaanin aikarakenne seuraa pitkälti kronologista aikajärjestystä. Muutamia poikkeuksia kuitenkin on. Esimerkiksi Hildan lapsuudessa Sanna-täti alkaa kertoa takautuvasti Vanhan Vaasan palosta. Poikkeuksena ovat myös Levónista ja Setterbergistä kertovat osat, joissa hypätään Hildan elämästä muutama vuosikymmen taaksepäin Vaasan uudelleenrakentamisen aikaan.

Romaanissa kerronta vaihtelee, ja Steinbyn ja Lehtimäen (2013, s. 105) mukaan on melko tyypillistä, ettei kertominen kuulu yksistään johonkin tiettyyn luokkaan. On puhuttu enemmänkin kertomistilanteesta kuin kertojahahmosta, sillä kertoja ei välttämättä pysy samanaikaisena koko kertomuksen ajan (Steinby & Lehtimäki, 2013, s. 111). Romaanissa on kuitenkin erotettavissa henkilökeskeistä eli fokalisoitunutta kerrontaa ja kerronta on heterodiegeettistä eli henkilöä ja fiktiivistä maailmaa esittävää kerrontaa (ks. esim. Steinby, 2013, s. 117, 125). Selvä poikkeavuus kerronnan tavassa on Levónin päiväkirjoja esittävä osa, jossa kerronta tapahtuu Levónin päiväkirjan muodossa.

Kirjailija luo taidokkaasti tunnelmia, ristiriitoja ja vastakkainasetteluja sanastollisella tasolla. Esimerkkinä sanaston luomasta vastakkainasettelusta: ”Siunatussa tilassakin he [naiset] tyhjensivät kusitynnyreitä, sahasivat lautoja ja kantoivat polttopuuta.” (5) Kirjailijan sanankäyttö on väkevää ja kuvaavaa. Sanoilla korostetaan maaseudun elämää, pohjalaista murretta sekä mennyttä aikaa: tädit kohtaavat prunnilla, Hildan äiti sairastuu tuijotustautiin ja koira on jäänyt lokomotiivin alle. Kirjailija onnistuu sanoillaan luomaan erityisiä tilan ja ajan kokemuksia. Kun Hilda aloittaa työt puuvillatehtaalla, sanat kuvaavat tehdasympäristöä karuksi, meluisaksi ja epämiellyttäväksi paikaksi, mutta Hilda katoaa mielensä sopukoissa vedenalaiseen maailmaan.

Lausetasolla kirjailija käyttää paljon käänteistä sanajärjestystä painottaakseen sanomaa. Esimerkiksi heti kirjan alussa esiintyvän epigrafin käänteinen sanajärjestys painottaa isoäidin puhumattomuutta puuvillatehtaalla työskentelyn suhteen:

Isoäiti teki viisikymmentä vuotta töitä tekstiilitehtaassa. Yhdestäkään työpäivästä hän ei koko elämänsä aikana puhunut. (6)

Lauserakenteet tukevat kuvattuja tapahtumia jaksottamalla virkkeitä eri tavoin, välillä myös katkaisemalla virkkeet kesken kaiken.

Sorolan suku oli musikaalista ja hurskasta. Kirkossa käytiin tunnollisesti. Aterioilla luettiin ruokarukous. Lapset pantiin pyhäkouluun ja rippikouluun. (7)

Tässä esimerkissä kirjailija luetteloi lausetasollaan ja korostaa sitä, miten Sorolan suvussa on tavattu toimia. Kirjailija käyttää romaanissa myös erilaisia kerronnan tapoja, esimerkiksi suoraa kerrontaa, kuvausta, tajunnan virtaa ja kohtauksia. Kerronnan tavat rytmittävät tapahtumien kulkua ja vaihtuvat paikoin nopeastikin. Monin paikoin teksti kulkee ajatuksenomaisesti ja dialogikin kuvataan monesti ajatuksenomaisesti:

Hilda heräsi siihen, että Helli ravisteli häntä. Ylös siitä, myöhästyit töistä. Hilda nieli, kurkkuun koski. Käsivarsien ja jalkojen iho oli kananlihalla. Hän kietoi peittoa tiukemmin ympärilleen. Sinä olet sairastunut, koska tehtaalla on kosteaa, Helli

sanoi ja veti peiton pois, liikettä niveliin, kurkkukipu ei ainuttakaan työnantajaa kiinnosta. Ja kuten hyvin tiedät, sairastuvalle pääsee vain jos tekee kuolemaa. (8)

Tekstin kokonaisrakenne mukailee urbanisaation kehittymistä. Romaani muodostuu kahdeksasta osasta, joiden lisäksi löytyvät epigrafi, jälkisanat ja kiitokset sekä suomennoksessa käytetyt lainaukset. Romaanin kahdeksan varsinaista osaa ovat *Varhempi aika*, *Sorola*, *Rikkola*, *Unelma Waasan Puuvilla Manufaktuurista*, *Pumpuli*, *Uusia aikoja*, *Toinen maailmansota* sekä *Tulevaisuus*. Romaanin eri osien teemat kuljettavat urbanisaatiota eteenpäin alkaen Varhemman ajan, Sorolan ja Rikkolan osien maaseutu- ja talonpoikaiselämästä kohti Pumpulin, Uusien aikojen ja Toisen maailmansodan osien työläisten uutta teollisempaa arkea. Unelma Waasan Puuvilla Manufaktuurista on viittaus teollistumisen alkuvaiheisiin, kun vanha Vaasa on palanut ja puuvillatehdas perustetaan. Tämä osa poikkeaa muista, sillä Hildan näkökulmaa ei näy lainkaan. Sen sijaan esillä ovat Setterbergin ja Levónin näkökulmat. Levónin näkökulma jakautuu kahteen: ensin tarina kulkee kertojan äänellä, mutta puuvillan perustamisen aikoihin kerronta vaihtuu Levónin päiväkirjamerkinnöiksi. Tulevaisuus-osa romaanissa viittaa jo selvästi modernimpaan aikakauteen ja viestittää uuden ajan toivosta.

Pumpulienkeli kertoo Hildan tarinan, mutta käsittelee myös Levónin ja Setterbergin tarinoiden kautta heidän vaikutustaan Vaasan kehitykseen. Hilda on selvästi osa Vaasan urbanisaatiota, vaikka näkyvimmin ilmiö on esillä Levónia ja Setterbergiä koskevissa luvuissa. Hildan elämässä urbanisaatio on läsnä esimerkiksi hänen muutossaan maalta kaupunkiin sekä työssään puuvillatehtaalla. Setterberg on mukana uuden Vaasan kehityksessä piirtäessään uutta asemakaavaa, joka edustaa uutta empiretyylistä kaupunkirakentamista (ks. Kallenautio, 2006, s. 79). Levónin tarinassa urbanisaatio näkyy erityisesti puuvillatehtaan perustamisessa. Erilaisten näkökulmien lisäksi Hildan erottaa Levónista ja Setterbergistä aikakausi: Levón ja Setterberg vaikuttavat Vaasassa 1800-luvun puolivälin tienoilla, kun taas Hilda muuttaa Vaasaan vasta 1920-luvulla.

6 Analyysi

Tässä luvussa syvennyn aineistoanalyysin pariin ja tavoitteenani on löytää vastauksia tutkimuskysymyksiin, joita ovat: 1) Miten Vaasan urbanisaatio kuvataan Susanna Alakosken romaanissa *Pumpulienkeli*? 2) Millaisia urbanisaation piirteitä romaani tavoittaa? 3) Voiko kirjallista maantiedettä hyödyntää nykyajan kaupunkikehittämisessä?

Tarkoitukseni on tulkita Vaasan urbanisaatiota koskevaa kuvausta joko suorien tai epäsuorien vihjeiden avulla vastatakseni tutkimuskysymyksiin. Käytän analyysissä osittain samaa teemajaottelua kuin teoriaosassa. Koska kyseessä on kaunokirjallisen aineiston analyysi, otsikoin teemat kuitenkin uudelleen aineistoa hyödyntäen. Teemat ovat 1) Ihana ristiriitainen Vaasa, 2) Kun Vaasa palaa, 3) Teollistuminen, 4) Loputonta työntekoa sekä 5) Tulevaisuus on täällä. Lopuksi pohdin analyysissä esiin tulleita aiheita. Tutkimusmenetelmää lähilukua käyttäen tutkin, mitä romaani kertoo kyseisistä teemoista.

6.1 Ihana ristiriitainen Vaasa

Pienelle Hilda-tytölle Vaasa on paikka, jonne tädit menevät myymään käsitöitään ja jossa sijaitsee vaarallinen pumpulitehdas. Kun Hilda saa kymmenvuotislahjaksi uuden muistikirjan ja täytekyynän Vaasasta Gron kirjakaupasta Hovioikeudenpuistikolta, hän ”tunsi saaneensa lahjan Tukholman kuninkaanlinnasta” (9). Vaasa on Hildalle kuninkaallinen paikka, kaukainen ja täynnä ihmeellisiä asioita.

Helli uneksi taas Vaasasta. (10)

Aikuisena Hilda ja hänen ystävänsä Helli unelmoivat Vaasasta, joka on heidän haaveisaan kuin paratiisi. He kokevat Vaasan jännittävänä, sivistyneenä ja vapauttavana. Kun he sitten muuttavat Vaasaan ja aloittavat työnsä puuvillatehtaassa, elämä ei olekaan sellaista kuin he kuvittelivat. Puuvillatehdas onkin kuin ”helvetin esikartano” ja kotikortte-

lissa Palosaarella juoksevat rotat ja ”juoppolallit” (11). Lisäksi kaikki maksaa eikä tehdastyöllä pääse rikastumaan. Töiden jälkeen päässä ja kehossa jyskyttää. Vaikka elämä Vaasassa ei aina olekaan ruusuilla tanssimista, Hilda kuitenkin huokaisee itsekseen olevansa vihdoinkin ”täällä, ihanassa Vaasassa” (12). Vastaavanlaisia ristiriitoja löytyy tarinasta muualtakin. Esimerkiksi Palosaaren työväenkortteleita kuvailtaessa käy selvästi ilmi, että korttelit ovat huonomaineisia ja köyhiä, siellä juopotellaan ja tapellaan, pihamaa on kivinen ja nokinen, mutta naapurit auttavat aina toisiaan. Samassa yhteydessä mainitaan vielä, että siellä asuu ”tavallisia kunnon työläisiä, jotka nurkumatta menivät töihin vuoden jokaisena päivänä” (13). Kirjailija onnistuu tavoittamaan sanavalinnoillaan työläisten oloja kaupungissa. Kuvauksellaan hän antaa lukijalle mahdollisuuden astua työväen kortteleihin, joista löytyy kärsimystä mutta myös yhteisöllisyyttä.

Hilda kokee olevansa muukalainen vieraassa kaupungissa vielä silloinkin, kun on asunut jo 20 vuotta Palosaarella. Palosaaren ja kantakaupungin välinen sosiaalinen etäisyys on suuri, ja Palosaaren silta tuntuu olevan sosiaalinen raja. Hildan kokema ulkopuolisuuden tunne ansaitsee tarkempaa pohdiskelua. Miksi Hilda kokee olevansa muukalainen? Ehkä hän on koko elämänsä ajan tuntenut olevansa erilainen kuin muut, sillä hänen perheensä oli erilainen. Tai ehkä hän ei koskaan kokenut itseään kaupunkilaiseksi kasvettuaan maaseudulla. Ehkä Palosaarella asuvia työläisiä kohdeltiin kantakaupungilla eri tavoin eikä hän siksi tuntenut oloaan kotoisaksi. Kantakaupunki kuvataan parempana ja ylhäisempänä, mikä on selvä merkki asuinalueiden eriytyneisyydestä. Hildan asennoituminen kantakaupungin elämään osoittaa sitä sosiaalista etäisyyttä, jota Palosaaren työläisväen ja kaupunkilaisten välillä on. Kun Hilda on lähdössä tapaamaan työtovereitaan kahvilaan, hänen on vaikea valita, mitä pukisi päälleen. Työasu on liian arkinen ja häämekko liian juhlava. Muuta hänellä ei kuitenkaan ole ja niinpä hän päätyy pukemaan häämekkonsa, sillä on nolompaa olla liian arkisessa kuin liian juhlavassa asussa. Samaa sosiaalista etäisyyttä todistaa Hietalahden Villa, jonne Hildan tytär Greta pääsee töihin. Ravintolan hienostoelämä tuntuu Hildasta jännittävältä ja saavuttamattomalta. Kuten seuraavastakin esimerkistä käy ilmi, työväen ja herrasväen välinen kuilu on suuri.

”Miksi tämän alueen nimi on Kapernaumi?”

Kerttu naurahti kolkosti. Lutikat eivät viihdy silkkikalsongeissa, hän vastasi. Niin kuin aina, kysymys on hienoista ihmisistä ja rahvaasta. Kapernaumissa asumme me, auttamattoman köyhät, Jeesuksen ensimmäiset opetuslapset. Me, joiden on opittava elämään hurskaasti. Kerttu näpäytti hammastikun kauas etusormellaan. Muistakaa yksi asia, flikat. Herrat ovat herroja, duunarit ovat duunareita. Me pysymme erossa toisistamme. (14)

6.2 Kun Vaasa palaa

Tuli paisui nopeasti. Valkeita hiutaleita leijaili kaikkialle kaupunkiin. Lisää ihmisiä saapui. Talojen välissä oli kapeita kujia. Seinät sihisivät ja pihisivät. Seinät huojuivat kuumuudesta. Olkikatot romahtelivat. Kuului rytinää ja huutoja. Syntyi tungos ja sekasorto. Tuuli sieppasi kipinäpilviä ja lensi tiehensä kevein siivin. Liekit tuuppiivat toisiaan talosta toiseen. Yksi toisensa jälkeen tuohikatot syttyivät. Trivaalikoulun kattoon tarttui kipinä, Raatihuoneen kattoon samoin. Kohta tulikäärme jo luikerteli harjakoristeita pitkin ottaen tukea laudoista, tiilistä, epätasaisuuksista. Käärme mateli, pysähtyi, kohdisti katseensa. Syöksi tulta kohti kirkkoa. - -

Kuumuus oli kuumaakin kuumempaa. Savu sakeaakin sakeampaa. Käärme kasvoi ja jännitti lihaksensa. Vatsasuomut kattoja viistäen se liukui hitaasti eteenpäin, eteni suoraviivaisesti tornimuurille, pysähtyi sinne tuokioksi ja katseli ympärilleen. Se hotkaisi tornin huipun samalla hetkellä kun kirkonkello löi kahden-toista lyönnit. Torni romahti kirkon päälle, mutta tulikäärme vain kasvoi kasvamisestaan. Hehkuva ruumis tarrautui takapäällään alustaan ja työnsi etupäätänsä eteenpäin. Talo toisensa jälkeen leimahti liekkiin. (15)

Paloo kuvataan tulta syökseväenä, kaupungin allansa tuhoavana käärmeenä. Käärmeen symbolisuuteen liittyy erilaisia käsityksiä ja määritelmiä. Tukiaisen ja Freyn (2018, s. 56–57, 188) mukaan käärmeellä on puhdistavaa voimaa ja alkusuomalaisen uskomusperinteen mukaan niitä käytettiin suojaamaan rakennuksia taudeilta, noituudelta ja tulipaloilta. Ferberin (1999, s. 185–190) mukaan käärmeettä on pidetty pahuuden symbolina, joskus käärmeiden puolestaan ajatellaan symbolisoivan viisautta, ikuisuutta, syyllisyyttä tai parantamisen voimaa. Kaupungin tulensa alle nielevä käärme voisi symbolisoida puhdistautumista, sillä Vaasalle tulipalo oli lopulta käännekohta, joka toi kaupungille uutta ja modernimpaa elämää.

Uuden Vaasan rakentamista kuvataan romaanissa Setterbergin ja Levónin näkökulmista. Lukija pääsee tarkkailemaan Setterbergin luomisprosessia ja kurkistamaan tämän ajatuksiin. Setterberg piirtää kaupungin keskustaa, kaupungin sydäntä, ja pohtii, mihin sijoitaisi puistikot ja minne kirkko rakennettaisiin.

Mielessään hän näki, miten se rakennettiin punatiilestä, näki sen loistavan samantyyllisenä kuin uusi ylväs hovioikeudentalo. Kirkon lähelle hän sijoitti kaupungin suuren torin. - - Kaupungin itäosan Setterberg näki empiretyylisenä. Hän piirsi korttelit ja levensi palokatuja. (16)

Tässä esimerkissä huokuu uusien trendien mukainen kaupunkirakentaminen. Kivestä rakentaminen yleistyi, kun kaupungeissa haluttiin edistää paloturvallisuutta (Kärki, 2006). Tyyllillisesti vaikutteita tuli muun muassa uusgotiikasta, Tudorista ja empiretyylistä (ks. esim. Hoving, 1956, s. 62–65). Kaupungin piirtämisestä ja Setterbergin ajatuksista olisi mielellään lukenut romaanissa lisää. Historiantutkimuksissa käy ilmi, että kaupungin muuttaminen uudelle paikalle ja uuden asemakaavan piirtäminen oli pitkä prosessi. Romaanissa tähän aikaan päästään onneksi kurkistamaan, mutta valitettavan vähän. Setterbergin näkökulmasta kirjailija siirtyy Levónin näkökulmaan, johon lukija pääsee eläytymään kuvitteellisten päiväkirjamerkintöjen kautta. Levón vaikuttaa innostuneelta kaupungin siirtämisestä, sillä hänellä riittää jo visioita tulevaisuudesta. Hän yhdistää selvästi kaupungin siirtämisen ja uudelleen rakentamisen teollistumiseen ja kaupungistumiseen.

Ei, kaupungin siirto Klemetinniemielle ei olisi ollut mahdollista ilman paloa. Ilman paloa ei myöskään Vaasan Puuvilla Manufaktuuri Osakeyhtiötä olisi koskaan perustettu. (17)

On silkkaa Jumalan johdatusta palon jälkeen, että Vaasa tulee vuonna 1862 sijaitsemaan Klemetinniemiellä. Tehtaat asettuvat sinne jo nyt, yksi toisensa jälkeen. (18)

Kirjailija kuvailee hienosti Levónin innostusta ja visionäärisyyttä. Levón on suuresti arvostettu henkilö, joka on lyönyt leimansa Vaasan kaupunkiin ja sen historiaan. Romaanissa juuri Levónia koskevat luvut vangitsevat erityisen hyvin urbanisaatiota ja edistyksettömyyttä, kuten yllä olevissa esimerkeissä nähdään.

6.3 Teollistuminen

Teollistumisen vaikutukset kuvataan maalla ja kaupungissa erilaisina. Sanna-täti kritisoi urbanisaation mukanaan tuomia haittapuolia, esimerkiksi metsänhakkuuta. Metsät ”raiskattiin” tervaspuiden, laivanrakennuksen ja höyrysahojen vuoksi. Levón puolestaan on uudistusten puolesta miltei kärsimätön:

Kuinka kauan minä jankutan, että hevosvoima on vaihdettava höyryvoimaan? (19)

Cotton muuttaa meidän kotimme, sanokaa minun sanoneen, se tulee hallitsemaan markkinoita! (20)

Levónin päiväkirjamerkinnot elävöittävät murroksessa olevan kaupungin tarinaa. Päiväkirjamerkinnoilla pyritään tuomaan esille tehtaanperustajan iloa, ajatuksia, optimismia sekä näkemyksiä tulevaisuudesta. Päiväkirjan avulla lukija pääsee eläytymään teollistumisen aikaan ja puuvillatehtaan alkuvuosien onnistumisiin ja vaikeuksiin, ainakin yhdestä näkökulmasta. Levón kuvataan idealistina, haaveilijana, yritteliäänä ja optimistisena. Hänellä näyttää olevan kaukonäköisyyttä ja päämäärätietoisuutta.

Ainoastaan tehdasteollisuus voi tehdä maasta onnellisen, ja ainoastaan jos se on vapautettu tulleista. Ainoastaan teollisuus voi lahjoittaa itsenäisyyden suurelle joukalle avuttomia mäkitupalaisia, soteleskiä, piikoja ja muita irrallisia naisia vapauttamalla heidät köyhäinhoidon ikeestä. (21)

Yritteliään tehtaanperustajan näkökulma tulee hyvin esille. Tekstissä ilmenee kuitenkin hyvin se ristiriita, mikä varakkaan herrasväen ja tavallisen työläisen tai maalaisen välillä on. Herrasväellä on paljon päätäntävaltaa myös muiden kansalaisten asioissa, ja puuvillatehtaan perustamiskokouksessa näkyy herrasväen ylevyyden tunne siitä, että he tekevät hyvää köyhemmän väen puolesta. Esimerkiksi Bolinderin veljekset toteavat, että ”paras keino lievittää yleistä köyhyyttä oli tarjota hädänalaisille mahdollisuus elannon hankkimiseen” (22). Vaikka ajatus sinänsä on hyvä, siinä heijastuu jollain tapaa myös yhteis-

kunnan luokkaongelmat. Kokous herrojen välillä viittaa siihen, että vain valtaapitävät ”ylemmät” herrat päättävät ja muuttavat yhteisöä. He puhuvat ”köyhistä”, joihin he eivät itse kuulu. Kohtaus herättää ristiriitaisia tuntemuksia. Toisaalta herää ajatus siitä, miten paljon herroilla on päätösvaltaa verrattuna köyhempään väkeen. Toisaalta kuvauksessa ja dialogissa välittyvät innostus ja modernin maailman tuominen pieneen pohjalaiskaupunkiin. Revelli huomauttaa, että pohjalaisnaiset ovat jo ahkeria rukkien ja kangaspuiden käyttäjiä, joten osajia alueelta jo löytyisi. Omavaraisuus, kotimaisuus ja halpa massatuotanto, joka ”tulee hyödyttämään köyhiä koteja” (23), ovat puuvillatehtaan perustamisen positiivisia vaikutuksia.

Hildan lapsuudessa Vaasan puuvillatehdas on pelottava ja kamala paikka. Sanna-täti pelottelee Hilda puuvillatehtaasta kertomalla ulvovasta tehtaanpillistä, kuolettavasta mustasta hiilisavusta, upottavasta jäädä tehtaan edustalla sekä rumista ja köyhistä työläisistä, joilla ei ollut varaa edes kenkiin. Sanna-täti laittaa Hildan vannomaan, ettei hän ”koskaan, koskaan saa unohtaa kuuluvansa talonpoikaissukuun” eikä hänestä ”koskaan, koskaan - - tulisi sellaista köyhää, joka oli tehtaassa töissä” (24). Kirjailija avaa lukijalle eri näkökulmien kautta sitä, miten teollistuminen ja urbanisaatio on vaikuttanut eri väestöryhmiin. Herrasväki on haltioissaan uusista hienoista keksinnöistä ja tehtaiden perustamisesta. Tehdastyöläiset elävät arkeaan tehtaissa, joissa työnteko on raskasta ja kulluttavaa, vaarallistakin. Maalla talonpoikaiset pitävät tehtaita pelottavina ja vaarallisina paikkoina, joissa työskentelevät ihmiset ovat yksinkertaisia ja köyhiä.

6.4 Loputonta työntekoa

Maaseutu ei kehittynyt kaupunkien kanssa samaa tahtia. Sorjan kylässä ei tiedetty tehtaista paljoakaan, sillä Vaasassa käytiin vain kauppatorilla ja modernin maailman keksinnöistä kertoivat kulkukauppiaat. Kaupunki koetaan maaseudulla kaukaisena, modernina, teollisena ja miltei vieraana paikkana. Maaseudun elämä kuvautuu kaupungista täysin erillisenä. Maalla tehdään kovasti töitä, lypsetään, hakataan polttopuita, hoidetaan eläimiä, tehdään heinätöitä ja kannetaan vesi purosta, kaupungissa puolestaan vietetään

yllisiä juhlia ja käydään konditorioissa ja biograafiteatterissa. Maalaiselämä on työntäyteistä ja raskasta:

Kylvön jälkeen pellon pinta tiivistettiin. Paakut poistettiin, ojanpientareet ja nurkat tasoitettiin ja lopuksi pelto jyrättiin. Niin pellostä tuli hieno ja tasainen, mikään muu ei talonpojalle kelvannut. Niin sanoi Sorolan isäntä, ja niin sanoi Rikkolan isäntä. (25)

Työ ei ollut vain raskasta ja hiljaista. Loputontakin se oli. (26)

Lisäksi maalla työnteko on sidoksissa sääolosuhteisiin, vuodenaikoihin ja Jumalaan. Elämä on yksinkertaista ja sitä ohjaavat erilaiset uskomukset sekä kristinusko.

Pärekaton alla Sorolan perhe eli elämäänsä. Talonpojan vuodenkierto ja säiden haltija ratkaisivat päivän toimet. Jos kuunvaihe oli oikea ja Herran tahto hyvä, pelto antoi välttämättömän rukiin niin että perhe selviytyi taas vuoden eteenpäin. (27)

Tehtaalla työnteko on maallisempaa, kovatahtisempaa ja vaarallisempaa. Hilda ja Helli muuttavat Vaasaan vuonna 1923 ja aloittavat puuvillatehtaalla työskentelyn. Hildaa ensimmäinen työpäivä järkyttää, sillä kontrasti maalaiselämälle on niin suuri. Koneet, kovat äänet, rasvat ja kuvottava haju toimivat symboleina teollisuudelle. Kirjailija käyttää tässäkin yhteydessä taitavasti sanojen voimaa kuvatakseen Hildan tunteita ja ajatuksia. Hildan oloa pehmentää vedenalainen maailma, johon hän uppoutuu, kun vieras kieli, erilaiset työtehtävät ja roolit tehtaalla tuntuvat hämmentäviltä.

1900-luvun puoliväliä kohti tullessa tehtaalla alkaa vaikuttaa ammattiliitot sekä työpölytiikka. Helli ajaa aktiivisesti työläisten asioita ja vaatii parempia työolosuhteita. Työsopimuslakiin työläiset suhtautuvat kuitenkin epäilevästi:

Siihen sopimukseen Viola uskoi sitten, kun istuisi kokonaisen päivän laiskana ja pöydässä olisi silti ruokaa. (28)

1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla yhteiskunta muuttui nopeasti ja radikaalisti. Tähän vaikutti suuresti teollistuminen ja kaupungistuminen. Maatalouden rooli yhteiskunnassa

pieneni samaan aikaan, kun teollisuus kasvoi. Väestö alkoi muuttaa kaupunkeihin yhä enenevässä määrin, ja väestönkasvu oli nopeaa. Hilda on osa Vaasan väestönkasvua, kun hän muuttaa maalta Vaasaan vuonna 1923. Työn perässä muuttaminen oli tavanomaista.

6.5 Tulevaisuus on täällä

Toinen maailmansota on juuri loppunut. Helli selittää kiihtyneenä Hildalle:

[T]ulevaisuus on täällä ja se tulee tehtäisiin ryminällä. - - Tämä työvelvollisuuden, kuponkien, korvikekahvin, mottitalkoiden ja polttopuukonttorien aika on ollut meille kaikille yhtä kamppailua elämän välttämättömyyksistä. - - Suuret työttömät joukot ovat kärsineet. Olemme nähneet jauhojen päätyvän mustaan pörssiin, ja jatkuvasti vaaniva kuolema on kaikkialla läsnä. (29)

Sota jätti niin suuren jäljen ihmisiin ja yhteiskuntiin, ettei se mahdu tähän tutkielmaan. Kirjailija nostaa sodan tuomat puutteet ja traumat esiin, mutta romaanin kokonaisuutta ajatellen sodan rooli jää romaanissa jopa yllättävän pieneksi. Se on yksi luku muiden joukossa. Tämä kuvastaa kuitenkin omalla tavallaan sitä, mitä sota siitä selvinneille ihmisille oli: yksi luku elämässä, jonka mieluiten unohtaisi ja josta mieluiten siirtyy eteenpäin niin pian kuin mahdollista. Romaanissa sodan jälkeinen luku on nimeltään Tulevaisuus. Se kuvastaa uutta aikaa, toivoa ja jälleenrakentamista. Myös Hildan elämässä koittaa uusi aika. Hän on selviytynyt aviomiehensä kuolemasta ja sodasta ja pääsee ensimmäistä kertaa elämässään matkustelemaan. Tehdasyhteisön naiskuoro järjestää kahden päivän matkan ja Hilda pääsee ”Kuortaneen ja Orisbergin kautta Lapualle asti” (30). Seuraava matka tehdään Tampereelle junalla. Hildalle matkat kuvastavat huolettomampaa ja vapaampaa elämää. Hän nauttii jälleen elämästä, ehkä enemmän kuin koskaan ennen. Jopa ruisleipä maistuu hunajakakuilta, ja huvikävelyä ihanampaa sanaa hän ei ole koskaan kuullut.

Hildan kokemukset heijastavat yhteiskunnan muutoksia ja urbanisaation tuomaa kehitystä. Ihmisillä oli viimein aikaa ja tilaa nauttia vapaa-ajasta, kulkuneuvojen kehitys ja

joukkoliikenne mahdollistivat matkustelun myös työväenluokalle, sodan jälkeinen uudelleen rakentaminen ja ravinnon parempi saatavuus herättivät toivoa paremmasta elämästä. Arki ja elämäntavat saivat yhä enemmän vaikutteita isoista kaupungeista ja muualta maailmasta. Hildan tytär Greta haaveilee paremmasta elämästä eikä halua tyytyä puuvillatehtaaseen. Hän saa töitä Hietalahden villasta, joka on sivistyksen symboli ja saanut vaikutteita Ruotsin huvilakulttuurista. Lopulta Greta päätyy muuttamaan Ruotsiin paremman ja sivistyneemmän elämän toivossa. Mielestäni tällä on merkittävä vaikutus siihen, miltä elämä Vaasassa ja Suomessa näyttää romaanissa. Asiat ovat jo muuttuneet parempaan päin, mutta silti Suomi ja Vaasa näyttävät takapajuisina ja vanhanaikaisina paikkoina, joista on parempi paeta.

Toki on huomioitava se seikka, että romaani aloittaa neliosaisen kirjasarjan, ja Gretan muutto romaanin lopussa on silta kirjasarjan seuraavaan osaan, joka seuraa Gretan elämää Ruotsissa. Rivien välistä voi huomata, että maalaiselämään verrattuna Vaasa on sivistynyt ja moderni, mutta Ruotsiin ja muihin länsimaihin verrattuna Vaasa on vain pieni pölyttynyt kaupunki. Toisaalta tämä voi olla myös sukupolvikokemus, sillä mikä yhden sukupolven mielestä on uutta ja jännittävää, on jo seuraavan sukupolven mielestä vanhaa ja kauhtunutta.

6.6 Pohdintaa

Mielestäni kirjailija onnistuu tavoitteessaan eli siinä, että romaani kertoo tavallisten ihmisten kokemuksista yhteiskunnan pyörteessä. Hildan ja hänen lähipiirinsä avulla nykyajan ihminen saa maistiaisen siitä, millaista oli elää maaseudulla ja kaupungissa 1900-luvun alussa ja miten eri tavoin teollistumiseen on suhtauduttu riippuen ihmisen asuinpaikaista, taustasta ja yhteiskuntaluokasta. Lukija pääsee Hildan mukana helteisenä päivänä pellolle heinätöihin, kovatahtiseen työhön tehtaaseen, sodan aiheuttamien pelkojen ja kauhujen värittämään arkeen sekä toiveikkaaseen uuteen alkuun.

Kirjailija on mielestäni vanginnut urbanisaation piirteitä monipuolisesti ja eri näkökulmista. Romaanissa näytetään esimerkiksi, kuinka Vaasa alkoi teollistua, miten tehtaiden perustaminen vaikutti Vaasan väestöön ja kaupunkirakenteeseen, miltä teollistuminen tuntui maaseudulla. Urbanisaatioon liittyviä piirteitä kuten väestöliike kaupunkiin, maailmalta tulevat vaikutteet sekä väestönkasvuun liittyvät haasteet näkyvät niin ikään romaanissa. Kirjailija onnistuu luomaan tunnelmia, joiden kautta nämä seikat tulevat esiin. Esimerkiksi kun Hilda muuttaa Vaasaan, työväen korttelin kuvaus yksityiskohtineen, antaa lukijalle mahdollisuuden miltei nähdä, kuulla ja haistaa nokisen pihapiirin ja nuhjuisen asunnon.

Mielestäni on tärkeää kysyä, mikä on ero Hildan näkökulmassa ja herrasväkeä edustavassa näkökulmassa. Hilda on pienestä maalaiskylästä lähtöisin oleva talonpoikaissukuun kuuluva tyttö, joka muuttaa kaupunkiin ja muuntuu siellä sulavasti työläiseksi. Levón ja Setterberg puolestaan edustavat varakkaampaa ja ”sivistyneempää” väkeä, herrasväkeä. Heidän näkökulmansa teollistumiseen ja kaupungistumiseen ovat täysin erilaiset. Vaasa leimaavat romaanissa muutenkin ristiriitojen ja vastakohtaisuuksien runsaus. Toisaalta Vaasa on hieno sivistyksen tyyssija, toisaalta taas hieman vanhanaikainen ja kurjakin. Romaanissa eri yhteiskuntaluokat elävät toisistaan erillään ja Vaasa näyttää jakautuneelta. Romaanissa käsitellään urbanisaatioon liittyviä negatiivisia piirteitä, kuten asuinalueiden eriytymistä, sosioekonomista eriarvoisuutta ja päihteitä. Lisäksi käsitellään positiivisempia vaikutuksia, kuten elintason nousua.

Ridanpää (2012, s. 200) toteaa, että taiteella on merkitystä sille, miten ihminen jäsentää ympäristöään ja yhteiskuntaa. Ridanpää (2011, s. 355) kirjoittaa myös, että kirjallisuudella on keskeinen rooli paikkojen merkitysten tuottajana ja että kirjallisuus on omiaan nostamaan paikan arvostusta. ”Kun paikasta tulee kirjallinen paikka, sen kulttuurinen arvostus samalla nousee”, jatkaa Ridanpää. Uskon, että *Pumpulienkeli* voi nostaa Vaasan kulttuurista arvostusta. Vaikkei kuva Vaasasta välity täysin mairittelevana, uskon romaanilla silti olevan positiivista vaikutusta Vaasan kulttuuriperimään ja kaupunkikuvaan.

7 Johtopäätökset

Tavoitteenani tässä tutkielmassa oli vastata kysymyksiin 1) miten Vaasan urbanisaatio kuvataan Susanna Alakosken romaanissa *Pumpulienkeli*, 2) millaisia urbanisaation piirteitä romaani tavoittaa ja 3) voidaanko kirjallista maantiedettä hyödyntää nykyajan kaupunkikehittämisessä.

Vaasan urbanisaatio kuvataan romaanissa, kuten jo aiemmin todettu, monien eri näkökulmien kautta. Kirjailija onnistuu rikastuttamaan Vaasan urbanisaatiota sillä, että lukija saa seurata urbanisaation vaikutuksia Hildan elämässä eri vaiheissa. Urbanisaatio näytetään romaanissa hyvin eri tavalla Hildan ollessa vielä talonpoikaissukuun kuuluva maalaistyttö ja Hildan asuessa kaupungissa ja työskennellessä puuvillatehtaassa. Rivien välistä ja dialogistakin paljastuu, että maaseudulla teollistumiseen ja urbanisaatioon suhtaudutaan eri tavalla. Maaseudulla teollistuminen ja urbanisaatio nähdään selvästi huonona kehityssuuntana. Kaupungissa urbanisaatio konkretisoituu esimerkiksi joukkoliikenteen, asuinolojen parantumisen ja erilaisten ravintola- ja kulttuuripalveluiden muodossa. Urbanisaation eri vaiheet näkyvät Hildan eri elämänvaiheissa. Aluksi urbanisaatio vilahtaa Hildan elämässä kaupungin kaukaisina asioina. Hildan muuttaessa Vaasaan urbanisaatio näkyy jo esimerkiksi tiiviisti asutuissa työläiskorttelissa sekä biograafiteatterin ja ravintolapalveluiden muodossa. Väestönkasvuun ja asuinalueiden segregaatioon viitataan romaanissa selvien vihjeiden avulla. Esimerkiksi Palosaarta pidetään vahvasti työläisten asuttamana kaupunginosana, kun taas keskusta on selvästi varakkaampien ja yläluokkaisten kaupunkilaisten asuttamaa aluetta. Sodan jälkeisinä vuosina Hildan elämään urbanisaatio livahtaa esimerkiksi junalla matkusteluna, maailmalta lisääntyvinä vaikutteina ja elintason nousulla. Junalla ja bussilla matkustamisen yleistymisen viittaa urbanisaation myötä kehittyneeseen joukkoliikenteeseen. Urbanisaatioon ja globalisaatioon kytkeytyvä ihmisten ja tavaroiden liikkuvuus sekä massatuotannon mahdollistama kuluttaminen alkoivat kasvaa. Kansainvälistyminen ja elintason nousu mahdollistavat Hildallekin esimerkiksi muodin seuraamisen ja rahankäytön myös muuhun kuin välttämättömyyksiin.

Hildan elämän lisäksi urbanisaatio näkyy Setterbergin ja Levónin luvuissa, joissa näkökulma on taas erilainen. Niissä lukija pääsee sisään urbanisaation toiselle puolelle, ikään kuin tekijöiden puolelle. Setterberg on mukana vaikuttamassa Vaasan urbanisaatioon hyvin konkreettisella tavalla, kun hän piirtää Vaasan uuden asemakaavan ja suunnittelee kaupungin uudella modernilla tavalla. Levón puolestaan on Vaasan urbanisaatioon vaikuttava vahva tekijä siksi, että hän vie kaupunkia eteenpäin uusia keksintöjä tuomalla ja lisäämällä kaupungin teollisuutta.

Romaanissa toistui samoja asioita kuin historiantutkimuksessa, mutta ne tulivat ilmi monipuolisemmin ja eri näkökulmien kautta. Taiteen keinoin on mahdollista kirjoittaa historiaa elävämmiin ja jollain tapaa enemmän tunteita herättäen. Ihmisten on helpompi eläytyä menneeseen elämään muiden ihmisten tuntemusten kuvaamisen kuin asiapitoisen tekstin kautta.

Vastatakseni viimeiseen tutkimuskysymykseen totean, että pidän kirjallisuuden hyödyntämistä nykyajan kaupunkikehittämisessä mahdollisena, mutta haasteellisena. Kirjallisuuden hyödyntäminen konkreettisessa kaupunkikehittämisessä vaatii luovuutta ja innovatiivista ajattelua. Historiallista romaania voisi nähdäkseni hyödyntää erityisesti paikan markkinoinnissa ja turismissa. Historiallinen romaani voi vahvistaa paikan historiaa ja ihmisten tietämystä siitä. Kirjallisuus lisää myös paikan tunnettavuutta, ja tunnettavuuden myötä turismi voi kasvaa. Maailmalla on jo tunnistettu kirjallisuusturismin voimavarat, mutta Suomessa sitä ei ole kovin paljon hyödynnetty.

Taide on tulkintaa ympäröivästä maailmasta ja yhteiskunnasta. Tästä syystä taiteella voi rikastuttaa tieteellistä tutkimusta ja myös käytännön kehittämistyötä. Kirjallinen maantiede voi antaa uusia ideoita, parantaa jo olemassa olevia tapoja tai vahvistaa vanhoja perinteitä ja tarinoita. Kirjallisuudesta tulee osa paikan kulttuuria ja historiaa, ja se voi auttaa kaupungin erityispiirteiden tunnistamisessa ja vaalimisessa. *Pumpulienkeli* vaalii Vaasan yritteliästä historiaa ja sinnikästä luonnetta ja kuten aiemmin totesin, *Pumpulien-*

keli voi nostaa Vaasan kulttuurista arvostusta. Kirjallisuudella on mahdollisuus auttaa näkemään kaupungin hyviä puolia, kehityskohteita, potentiaalia ja kehityssuuntaa. Esimerkiksi Stevenson (2003, s. 30) toteaa, että ensimmäiset, jotka nostivat kaupunkien köyhimpien asukkaiden olosuhteet esiin, olivat kirjailijat. Knealekin (2003, s. 40–41) kirjoittaa, että kirjallisuus mahdollistaa yhteiskunnan (ja kaupungin) kriittisen tarkastelun ja sitä kautta muutoksen. Ennen kaikkea kirjallisuus tarjoaa inspiraatiota ja ideoita kaupunkikehittämiselle. Uskon, että yksi suurimmista hyödyistä kirjallisuuden hyödyntämisessä on se, että se lisää ihmisten kiinnostusta historiaa ja paikkoja kohtaan – etenkin silloin, kun se koskee omia juuria tai kotikaupunkia.

Lähteet

Alakoski, S. (2021). *Pumpulienkeli*. WSOY.

Andersson, K. (2006). Uusi kaupunki saa muotonsa. Teoksessa J. Kallenautio, H. Wester, P. Hirvonen, K. Andersson & E. Piispala (toim.), *Vaasan historia IV: 1852–1917* (s. 617–684). Vaasan kaupunki.

Bourtos, A. & Straw, W. Introduction. *Circulation and the City: Essays on Urban Culture* (s. 3–20). McGill-Queen's University Press.

Brummett, B. (2019). *Techniques of Close Reading*. SAGE Publications, Inc.

Clarke Annez, P. & Buckley, R. (2008). Urbanization and Growth: Setting the Context. Teoksessa M. Spence, P. Clarke Annez & R. Buckley (toim.), *Urbanization and Growth* (30–74). World Bank Publications.

Costa, M. da. (2003). Cinematic Cities: Researching films as geographical texts. Teoksessa M. Ogborn, A. Blunt, P. Gruffudd, D. Pinder & J. May (toim.), *Cultural Geography in Practice* (s. 191–201). Taylor & Francis Group.

Ferber, M. (1999). *A Dictionary of Literary Symbols*. Cambridge University Press.

Grönroos, S. (2019). *Bomullsängeln kutoutui romaanista suoraan näyttämölle*. Vaasan ikkuna. Noudettu 26.4.2021 osoitteesta <https://www.vaasanikkuna.fi/uutiset/online-utiset/bomullsangeln-kutoutui-romaanista-suoraan-nayttamolle-1.3151712>

Hakala, J. (2008). *Uusi graduopas*. Gaudeamus.

- Hirvasnoro, T. (2015). *Siirtolaisten tytär Susanna Alakoski: "Meille kävi hyvin, koska yhteiskunta auttoi"*. Kodin kuvalehti. Noudettu 3.4.2021 osoitteesta https://www.kodinkuvalehti.fi/artikkeli/lue/i ihmiset/siirtolaisten_tytar_susanna_alakoski_meille_kavi_hyvin_koska_yhteiskunta
- Hirvonen, P. (2006). Kohti kansalaisyhteiskuntaa. Teoksessa J. Kallenautio, H. Wester, P. Hirvonen, K. Andersson & E. Piispala (toim.), *Vaasan historia IV: 1852–1917* (s. 379–616). Vaasan kaupunki.
- Hones, S. (2008). Text as It Happens: Literary *Geography*. *Geography Compass* (2)5, 1301–1317.
- Hoving, V. (1956). *Vaasa 1852–1952: Vaasan aikakirjoista ja vaasalaisten vaiheista sadan vuoden ajalta*. Otava.
- Jones, A. (2012). *Human Geography: The Basics*. Taylor & Francis Group.
- Kallenautio, J. (2006). Vanhasta uuteen Vaasaan. Teoksessa J. Kallenautio, H. Wester, P. Hirvonen, K. Andersson & E. Piispala (toim.), *Vaasan historia IV: 1852–1917* (s. 15–128). Vaasan kaupunki.
- Kneale, J. (2003). Secondary worlds: Reading novels as geographical research. Teoksessa M. Ogborn, A. Blunt, P. Gruffudd, D. Pinder & J. May (toim.), *Cultural Geography in Practice* (s. 39–54). Taylor & Francis Group.
- Knuuttila, S. (2006). Paikan moneus. Teoksessa S. Knuuttila, P. Laaksonen & U. Piela (toim.), *Paikka: Eletty, kuviteltu, kerrottu* (s. 7–11). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Kopperi, P. (toim.) (1957). *Suomen tilastollinen vuosikirja: Uusi sarja – LII – Vuonna 1956*. Tilastollinen päätoimisto.
- Kuntaliitto. (2021). Kaupunkien ja kuntien lukumäärät ja väestötiedot. Noudettu 7.11.2021 osoitteesta <https://www.kuntaliitto.fi/tietotuotteet-ja-palvelut/kaupunkien-ja-kuntien-lukumaarat-ja-vaestotiedot>
- Kärki, P. (2006, päivitetty 2017). Suomalainen historiallinen kaupunki. Noudettu 4.5.2022 osoitteesta [https://www.kulttuuriymparistomme.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Artikkelit/Kaupunkiymparistot/Suomalainen_historiallinen_kaupunki\(37704\)](https://www.kulttuuriymparistomme.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Artikkelit/Kaupunkiymparistot/Suomalainen_historiallinen_kaupunki(37704))
- Luchetta, S. & Ridanpää, J. (2019) The More-Than-Representational Lives of Literary Maps. *Literary Geographies*, 5(1), s. 11–15.
- Lummaa, K. (2012). Kaunokirjallisuuden ympäristöongelmat. Teoksessa K. Lummaa, M. Rönkä & T. Vuorisalo (toim.), *Monitieteinen ympäristötutkimus* (s. 155–168). Gaudemus.
- Möttönen, T. (2017). *Kasvun tekijät: Tutkimus Suomen teollistumisen perustajayrittäjistä 1870–1990* [väitöskirja, Jyväskylän yliopisto]. JYX-julkaisuarkisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7017-8>
- Peraldo, E. (2016). The Meeting of Two Practices of Space: Literature and Geography. Teoksessa Peraldo, E. (toim.), *Literature and Geography: The Writing of Space throughout History* (s. 1–16). Cambridge Scholars Publisher.
- Pöysä, J. (2010). Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. Teoksessa J. Pöysä, H. Järviluoma & S. Vakimo (toim.), *Vaeltavat metodit* (s. 331–360). Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.

- Pöysä, J. (2015). *Lähiluvun tieto: Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Reikko, L. (2021). *Susanna Alakosken Pumpulienkeli on Suomen työläisnaisten kuvaus, jossa on lähes kaikki kohdallaan*. Kulttuuritoimitus. Noudettu 10.10.2021 osoitteesta <https://kulttuuritoimitus.fi/kritiikit/kritiikit-kirjallisuus/susanna-alakosken-pumpulienkeli-on-suomen-tyolaisnaisten-kuvaus-jossa-on-lahes-kaikki-kohdallaan/>
- Ridanpää, J. (2011). Kirjallinen paikka ja yhteiskunta. Teoksessa V. Ruohonen, E. Sevänen & R. Turunen (toim.), *Paluu maailmaan: kirjallisten tekstien sosiologiaa* (s. 335–360). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ridanpää, J. (2012). Kirjallisen maantieteen monitieteellinen identiteetti. Teoksessa K. Lummaa, M. Rönkä & T. Vuorisalo (toim.), *Monitieteinen ympäristötutkimus* (s. 189–200). Gaudeamus.
- Ridanpää, J. (2018). Fact and Fiction: Metafictive Geography and Literary GIS. *Literary Geographies*, 4(2), s. 141–145.
- Robson, L. (2010). 'We'll build in sonnets pretty rooms': Early Modern Literary Studies, the 'Spatial Turn' and Ecocriticism. *Literature Compass*, 7(12), s. 1062–1076.
- Rosemberg, M. (2007). Les pratiques citadines d'un héros de roman policier. *Bulletin de l'Association de Géographes Français* 84(3), s. 261–273.
- Sharp, J. (2000). Towards a critical analysis of fictive geographies. *Area* 32(3), s. 327–334.
- Spence, M. (2008). Preface. Teoksessa M. Spence, P. Clarke Annez & R. Buckely (toim.), *Urbanization and Growth* (10–17). World Bank Publications.

- Steinby, L. (2013a). Kirjallisuus ja kirjallisuudentutkimus. Teoksessa A. Mäkikalli & L. Steinby (toim.), *Johdatus kirjallisuusanalyysiin* (s. 13–56). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Steinby, L. (2013b). Johdanto: Fiktiivistä maailmaa koskeva tarina ja sen kertominen. Teoksessa A. Mäkikalli & L. Steinby (toim.), *Johdatus kirjallisuusanalyysiin* (s. 59–62). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Steinby, L. (2013c). Tarinan analyysi: henkilöt ja tapahtumat sekä tapahtumien jäsentyminen tarinaksi. Teoksessa A. Mäkikalli & L. Steinby (toim.), *Johdatus kirjallisuusanalyysiin* (s. 63–95). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Steinby, L. & Lehtimäki, M. (2013). Kertomisen analyysi. Teoksessa A. Mäkikalli & L. Steinby (toim.), *Johdatus kirjallisuusanalyysiin* (s. 96–134). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Stevenson, D. (2003). *Cities and Urban Culture*. McGraw-Hill Education.
- Söderholm, S. (2010). Vastamyrkkyä Rotterdammassa – metodisia mahdollisuuksia fiktion ja autobiograafisuuden tarkasteluun. Teoksessa J. Pöysä, H. Järviluoma & S. Vakkimo (toim.), *Vaeltavat metodit* (s. 382–408). Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Tieteen termipankki. (2021). *Kirjallisuudentutkimus: representaatio*. Noudettu 1.11.2021 osoitteesta <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:representaatio>
- Tukiainen, M. & Frey, M. (2018.) *Pohjolan voimaeläimet*. Tuuma.

Vaasa. (2021). Vanha Vaasa. Noudettu 10.10.2021 osoitteesta <https://www.vaasa.fi/koe-ja-nae/nahtavyudet-ja-kayntikohteet/vanhan-vaasan-historia/>

Vaasan kaupunki. (2020). Vaasan seudusta tehdään maailman onnellisinta paikkaa onnellisuustutkija Markku Ojasen avulla. STT-info. Noudettu 7.11.2021 osoitteesta <https://www.sttinfo.fi/tiedote/vaasan-seudusta-tehdaan-maailman-onnellisinta-paikkaa-onnellisuustutkija-markku-ojasen-avulla?publishereid=67975446&releaseid=69890299>

Wester, H. (2006). Kasvun ainekset. Teoksessa J. Kallentautio, H. Wester, P. Hirvonen, K. Andersson & E. Piispala (toim.), *Vaasan historia IV: 1852–1917* (s. 129–378). Vaasan kaupunki.

WSOY. (26.4.2021). *Susanna Alakoski: Pumpulienkeli*. Noudettu 26.4.2021 osoitteesta <https://www.wsoy.fi/kirja/susanna-alakoski/pumpulienkeli/9789510452738>

Liitteet

Liite 1. Aineistoesimerkit: Alakoski, S. (2021). *Pumpulienkeli*. WSOY.

- (1) s. 159
- (2) s. 159
- (3) s. 479–480
- (4) s. 480
- (5) s. 13
- (6) Epigrafi
- (7) s. 11
- (8) s. 219
- (9) s. 42
- (10) s. 137
- (11) s. 198, 204
- (12) s. 227
- (13) s. 199
- (14) s. 201
- (15) s. 50
- (16) s. 157
- (17) s. 159
- (18) s. 167
- (19) s. 162
- (20) s. 168
- (21) s. 171–172
- (22) s. 169
- (23) s. 172
- (24) s. 20
- (25) s. 130
- (26) s. 135
- (27) s. 12

(28) s. 205

(29) s. 389

(30) s. 392